

Kia whakahokia mai te reo ki a au

He kohikohinga kōrero ingoa hei taonga tuku iho

Hotukura Wharehoka

Kia whakahokia mai te reo ki a au

He kohikohinga kōrero ingoa
hei taonga tuku iho

Hotukura Wharehoka

He mea tautoko tēnei puka e Ngā Pae o
te Māramatanga me Te Whare Wānanga o
Awanuiārangi.

Manatārua Kupu © Hotukura Wharehoka me
ngā kaikōrero katoa.

Manatārua Toi Uhi Pukapuka © Jessica
HinerangiThompson-Carr

ISBN 978-0-473-76034-2

Kua rāhuitia ngā mōtika katoa kia āta
whakaaetia rā anō e te hunga nōna te mana
tārua. E āhei ana ngā whare mātauranga
whai raihana mana tārua i Aotearoa nei ki te
kape i ētehi wāhanga paku o tēnei puka e ai
ki ngā herenga o te Raihana CLNZ.

MAATA HURITA CAROL MOANAROA WHAREHOKA

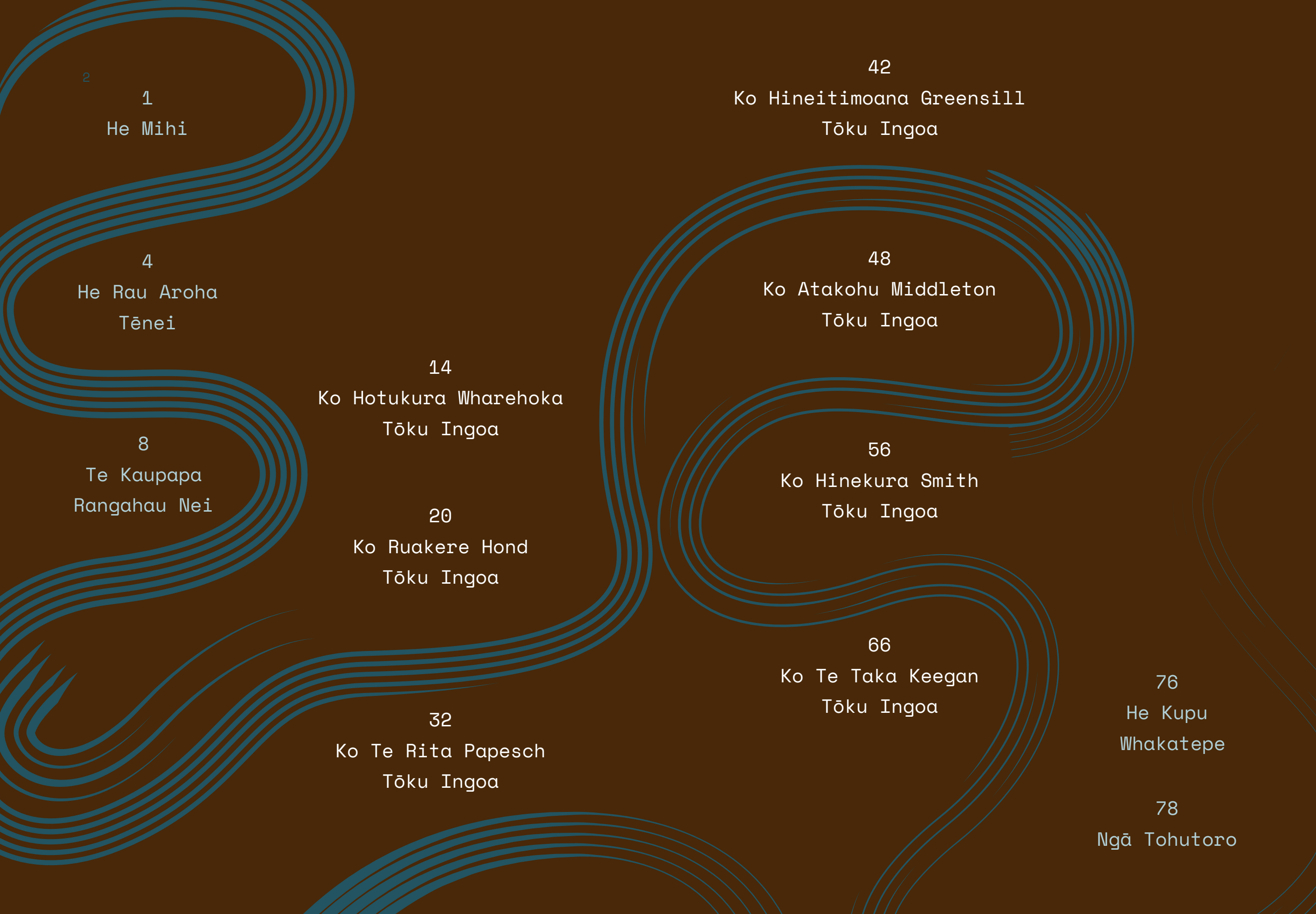
*Ko te pō te kaihari i te rā, ko te mate te kaihari i te oranga
Ko taua oranga rā ko tō aroha ka mou tonu ka mou tonu*

He Mihi

E ngā mana, e ngā waka, e ngā reo, e ngā karangatanga maha, tēnā koutou katoa. Kāore e ārikarika ngā mihi ki ngā pou kōrero i whai wāhi mai, i whai wā mai ki te whakaputa whakaaro, ki te whakatakoto kōrero hoki ki te rangahau nei. Mei kore ake ko koutou kua kore tēnei puka e puta ki te ao hei painga mō te hunga e tino hiakai nei ki tō tātou reo rangatira, otirā ki ō tātou ingoa Māori. He rauaroha tēnei ki a koutou.

Nei rā te mihi whakawhetai ki:

- ❖ a Ruakere Hond, Te Rita Papesch, Hineitimoana Greensill, Hinekura Smith, Atakohu Middleton koutou ko Te Taka Keegan. E kore e mutu ngā mihi, e aku rangatira.
- ❖ Ngā Pae o te Māramatanga, nāna nei te pūtea tautoko.
- ❖ Te Whare Wānanga o Waikato me Te Whare Wānanga o Awanuiārangī.
- ❖ a Jessica Hinerangi Thompson-Carr, nāna nei ngā mahi toi.
- ❖ A Miriama Tania Niwa, nāna nei taku whakaāhua i hopu.
- ❖ a Jillian Tipene, nāna nei ngā kōrero ingoa i hihira ai.
- ❖ a Chloë Reweti, nāna nei te puka i hoahoa.
- ❖ ōku kaiārahi mō te rangahau nei, arā ko Linda Tuhiwai Smith, Linda Waimarie Nikora, koutou ko Poia Rewi.
- ❖ ōku hoa me ōku whaea katoa i pānuitia tēnei puka me te tuku mai i ō koutou whakaaro, kupu akiaki anō hoki. Nei rā te mihi maioha ki a koutou katoa, inarā, ko taku hoa piri pono a Kahurangi Waititi, mōna i tū hei pou whirinaki kia tutuki rā anō ngā mahi tuhituhi nei.
- ❖ tōku hoa rangatira, a Jonathan Manukura, nāna ange au i akiaki, i tautoko, i āwhina kia puāwai mai tēnei puka. E kore te puna aroha e mimiti.

2

1

He Mihi

4

He Rau Aroha
Tēnei

8

Te Kaupapa
Rangahau Nei

14

Ko Hotukura Wharehoka
Tōku Ingoa

20

Ko Ruakere Hond
Tōku Ingoa

32

Ko Te Rita Papesch
Tōku Ingoa

42

Ko Hineitimoana Greensill
Tōku Ingoa

48

Ko Atakohu Middleton
Tōku Ingoa

56

Ko Hinekura Smith
Tōku Ingoa

66

Ko Te Taka Keegan
Tōku Ingoa

76

He Kupu
Whakatepe

78

Ngā Tohutoro

He Rau Aroha Tēnei

He taonga tuku iho tēnei mea te tapa ingoa, nō tuawhakarere, nō whāioio kē. Ki te hiahia te tangata ki te kimi i te orokohanga mai o tētehi tikanga iho matua nei, he rautaki nui nei te rapu ake i roto i ngā pūrākau, mōteatea, pakiwaitara, aha atu, aha atu. Kei reira, kei aua mātāpuna ngā tauira tuatahi katoa. Tērā tētehi tauira o tēnei mea te whai ingoa hou a tētahi atua i tētehi pūrākau e pā ana ki te tangata tuatahi i whānau mai ai ki te ao kikokiko nei. Ka moe a Hinehauone rāua ko Tane, kātahi ka puta ko Hineari.¹ Nō te pakeketanga o Hineari ka moea ia e Tane me tana kore mōhio ko ia hoki tana matua. Nā wai rā ka marama ki a Hineari ko tana tahu tonu ko tana matua a Tane. Kātahi ka whakarērea atu e ia te whaiao e noho nei tātou i runga i tana pukuriri ki ngā mahi whakamoho, ngau whiore hoki o tana matua. I te hekenga o Hineari ki a Rarohēnga ka kī atu ia ki a Tane e whaiwhai atu ana i a ia, “*Kāti, ko te aho o te ao ki a koe, ko te aho o te pō ki au*” (Jones, 2013, p. 58). Nā, ka whai ingoa anō tana whaea, a Hinehauone, ki Rarohēnga, arā, ka tapa tōna ingoa ko Hinenuitepō. Tēnā, nōku e ako ana e pā ana ki taua pūrākau ka pupū ake ētehi pātai nui i roto i a au - he aha ia i whai ingoa anō ai? He aha ia i tapā ai ki taua ingoa tonu? Ki te rerekē te ingoa, ka rerekē hoki te tangata? He rongoā tō te ingoa hou?

He tino tauira ēnei kōrero tuku iho ki a mātou i te ao hurihuri nei, he ahakoa te rerekē o ō mātou wheako me te ao hurihuri o ināianei, kei reira tonu ngā tūpuna, e ārahi ana, e kōrero tonu mai nei ki a mātou te hunga mokopuna. Ko tā mātou noa iho he whakarongo ake, he whaiwhai ake. Kua roa nei ētahi kairangahau Kaupapa Māori e tohe ana kia whakahokia mai te mātauranga o ngā tūpuna ki ō mātou ringaringa, taringa, hinengaro, wairua hoki hei oranga mō tātou (Gabel, 2013; Pihama et al., 2019; Simmonds, 2014; T. Smith, 2019; Waititi, 2023). Nei rā tētehi rangahau pēnā, e mātua akiaki nei i a tātou ki te maimoa i ngā kōrero tuku iho, i te reo Māori, otirā, i ngā ingoa Māori.

Ko te pātai matua o te rangahau nei, ‘ko wai tō ingoa?’, he mea whakau i te tangata - nō hea ia, nā wai ia, ā, ko hea rā ngā wai e rere nei i tōna whenua, otirā, i tōna wairua. Nō te whānautanga mai o te tangata tae noa ki tōna matenga atu, he wā tōna kia whai ingoa, kia whai ingoa, kia whai ingoa anō ia. He maha ngā ingoa i kawea e ngā tūpuna Māori i a rātou e hāereere ana i te mata o te whenua. Ehara i te mea me mātua whai te tangata kia toru noa iho ōna ingoa, arā, ko te ingoa tuatahi, te ingoa Karaitiana, te ingoa whānau hoki. Engari mō tēnā! He tikanga, he tukanga tapa ingoa tēnā nā te ao Pākehā, nō roto mai i ngā whenua o Peretānia. Heoi, ki a mātou, te iwi Māori, ko te ingoa he momo mihi, he momo tono, he momo koha, he momo rau aroha, he momo whakamaumaharatanga, ā, he momo pou herenga anō hoki. I te tangata e tupu nei, e pakari haere nei ka rerekē tōna aronga, tōna āhua me ōna haepapa, nā reira, e ai ki ngā tūpuna, me rerekē hoki te ingoa o te tangata (Seed-Pihama, 2017, 2019a).

Waimarie katoa aku tamariki i te ao Māori e tupu nei rātou. Waimarie ana rātou i ō rātou ingoa Māori, ō rātou arero reo Māori, me te mātauranga Māori e karapoti nei i a rātou. Waimarie? Waimarie pea i ō rātou mātua pukumahi i haere ai ki Te Whare Wānanga o Waikato ki te ako i te reo Māori. Waimarie rātou i Ngā Tamatoa i tautohe atu ki te Kāwanatanga kia whai akoranga reo Māori ngā kura katoa, ā, kua waimarie anō i ngā pou kuia nā rātou te Kōhanga Reo i whakatūtū i ō rātou rūma noho, ō rātou hēti rānei kia tupu arero Māori mai te hunga mokopuna pēnei i a au, i aku tamariki anō hoki (G. H. Smith, 2003; L. T. Smith, 2021). Ināianei, he rite tonu te taetae atu a te Māori ki te ako i te reo hei oranga mō tātou, heoi, kia pono te kōrero, e kapohia tonutia ana te reo rangatira i te pō kerekere, i te pō tangotango e kainamu mai nei. Kia ora tonu te reo haere ake nei, haere ake nei, me maimoa te reo e ā tātou tamariki mokopuna, anō nei he taonga tuku iho, he rau rengarenga rānei.

1. E ai ki a Pei Te Hurinui Jones (2013), ko Hinehauone te atua i whai ingoa anō i roto i taua pūrākau, ā, ko Hineari kē te mea i moea e tōna ake matua. Heoi he ōrite te ia o tana kōrero ki te pūrākau e mōhiotia whānuitia ana, arā ko Hinetiāma me tana hurihanga ki a Hinenuitepō (Kahukiwa et al., 2018). Ko au tēnei e whakatairanga ana i ngā pūrākau o Tainui, i ngā pūrākau o āku tamariki nō Tainui.

Engari, ka pēhea ā tātou tamariki e mōhio he taonga te reo, he taonga hoki te ingoa Māori, ki te kore mātou e whakaako atu i te mana me te tapu o aua mea? Ki te kore te tangata e whakapau kaha kia riro māna tētahi mea, ka mōhio rānei ia he taonga taua mea? Ki te kore mātou e whakamārama atu i te roa o te pakanga me te nui o te aroha i tukuna, e tukuna tonutia ana kia ora anō te reo, ka pēhea e mārama ki a rātou? Nā reira, ko te puka nei he rau aroha ki ā tātou tamariki kawē ingoa Māori kia maimoatia e rātou ō rātou ake ingoa tapu, ā, he rau aroha hoki ki te hunga kore i whai ingoa Māori kia pūrangiaho ai te mōhio – ko te reo nō rātou, ko te ingoa Māori nō rātou, whāia kia tata, whāia kia mou!

Kia tapaina koe e te reo Māori, he momo taunaha tēnā; he tohu ki te ao nō te ao Māori koe, ā, ko te ao Māori nōu. Nā reira, ko te ingoa he momo pou herenga i te tangata ki tōna whenua, ki ōna tūpuna, me tōna whakapapa. Nōu e pānui nei i ngā kōrero ingoa o ia tangata, o ia tangata i te puka nei, kāore e kore, ka rongō ā-ngākau, ā-wairua hoki i te nui o tō rātou aroha ki te reo, ki ō rātou whānau, otirā ki ō rātou ingoa Māori. Katoa katoa o ngā kaikōrero i tēnei puka, kāore i tupu mai i te matomatotanga o te reo, heoi, e mōhiotia whānuitia ana rātou mō te kaha ki te kōrero Māori, otirā mō te whakarauora i te reo Māori.

Te Kaupapa Rangahau Nei

I toko ake te whakaaro tuatahi ki tēnei kaupapa rangahau i a au e kimi kaupapa rangahau ana mō taku tuhingaroa tohu kairangi. Ko tētehi o aku tino hiahia i taua wā, kia whakaatu atu i te mana me te tapu o ngā ingoa tāngata ki te ao katoa, kia pai ai te hikoitanga o aku tamariki Māori e kawē nei i ō rātou ingoa roa, ingoa whakahirahira, ingoa uaua te whakahua mā te hunga kōrero Māori hoki. Nā, ko te tino whāinga o taku tuhingaroa tohu kairangi, he tuku mihi, he tuku aroha, he tuku tautoko anō hoki ki tō tātou reo, otirā, ki ā tātou tamariki whai ingoa Māori (Seed-Pihama, 2017). I te mutunga iho, i whai whakaaro au, i āta huritao au mō ōku ake ingoa Pākehā me te ui makihoi i taku ngākau, mā te ingoa pea e tohu ki te ao he Māori au? Mā te ingoa Māori pea te mamae roa o te noho kore reo e whakaeaea?

Hei te otinga o taku tohu kairangi, ka huri au ki te whai kaupapa rangahau anō mōku, kātahi, ka tūpono au ki tētehi puna tautoko, nā Ngā Pae o te Maramatanga i whakarite, hei tautoko i te hunga tākuta kōrero Māori e hiahia ana ki te whakawhanake i ō rātou pūkenga ki roto i te ao rangahau. He ahakoa te wiriwiri o ōku pona i te taniwha nā, arā ko te mahi rangahau mā te reo Māori anake, i tere mau taku aroaro ki te whai i taua pūtea i runga i te mōhio, he tokoiti noa iho ngā wāhine e pēnā ana. Tūwhitia te hopo, mairangatia te angitū!

E noho ana te kaupapa nei i raro i te ariā rangahau o Kaupapa Māori. Ko tētehi o ōna mātāpono nui, ko te mātāpono o te Taonga Tuku Iho, e mea nei, me maimoa te reo

Māori i roto i ngā mahi rangahau Kaupapa Māori katoa (Pihama et al., 2015; L. T. Smith, 2000). Nō reira, ko tētehi tino whāinga o te rangahau nei, kia whakahaeretia tēnei mahi rangahau katoa mā roto tonu i te mātotorutanga o te reo. Tokoiti ngā kairangahau wāhine Māori e whakaputa ana i ā rātou mahi rangahau mā te reo, heoi, ko au tēnei e tuku nei i taku iti hei koha ki te kaupapa. Tuku reo, tuku mouri!

Ahakoa te matakū kei tapepe taku reo, kei hapa taku reo, kei patua au e te whakamā, ka hoki aku mahara ki taku koro, a Te Ru Koriri Wharehoka, me tana tū ki te whaikōrero ahakoa tana kore mōhio ki te kōrero Māori. Heoi, i runga i ngā akiaki a ōna pou kuia, i tūtū ia hei māngai mō rātou, ā, nāwai rā, nāwai rā, ka hoki te reka o tana reo ki tōna arero. Kua whai kaha tēnei mokopuna i āna mahi māia. Nō reira rā, e tika ana kia mihi ange au ki ngā kaikōrero katoa o te puka nei. Mehemea he hapa i roto nei, nōku kē aua hapa.

He ruarua noa iho ngā tuhinga rangahau e pā ana ki ngā ingoa Māori, inā rā ētehi tuhinga rangahau e whakakōrero ana i ngā toitoi manawa me ngā ohoohonga e tahuri ai te tangata ki te whai ingoa Māori, otirā, i te reo Māori. Ko tāku whakapae i te tīmatanga o tēnei rangahau, ko te ingoa Māori he momo rongoā mō te hunga ahi mātao i tōna Māoritanga. Nā reira, i toko ake te whakaaro kia kimi tangata whai ingoa Māori māku hei uiui kia kite ai mehemea he tika taua whakapae, kāore rānei.

I whakahaerehia e au tēnei rangahau i runga anō i te mātāpono Kaupapa Māori nei o te Whanaungatanga. Hei tauira, tekau mā rua ngā tāngata whai ingoa Māori i uiuitia e au mō te rangahau nei, ā, tokoono o rātou kua whai kanohi i te puka nei. Ko ngā mea kāore i whai kanohi i tēnei puka ka whai wāhi kē ki tētehi atikara rangahau e tuhituhia tonutia ana e au i tēnei wā. He mea kōwhiri ngā kaikōrero nei i runga i taku whanaungatanga ki a rātou, taku mōhio he arero kōrero Māori ō rātou, ā, he tāngata whai ingoa Māori rātou. I kōwhiria rānei i runga i te tohutohu mai a tētehi kaikōrero kia whai wāhi mai taua tangata. Ko te take i pēnei ai, kia tīmata ake ngā whakawhitihwhitinga kōrero i runga i te tika me te pono; kia rongo ngā kaikōrero i te marutau.

Ko te rautaki rangahau i tino ārahi nei i ngā tukanga o tēnei rangahau, ko tēnei mea te rautaki Pūrākau (Archibald et al., 2019; Lee, 2009; Seed-Pihama, 2019b). I whakatōmenengia e au te rautaki Pūrākau mā te ruku i te rētōtanga o tēnei mātāpono, o Ako, arā, kia ako tahi nei te kairangahau me te kaikōrero, ka mutu, kia rongo hoki ngā

kaipānui i ngā hua o te rangahau mā te reo o te ngākau kua mā te kupu anake. He akoranga nui kei ngā karekare o te ngākau.

Nō reira, kua waihangaia mai ngā kōrero ingoa e ono nei kia kuhu mai ai te tangata hei kaiwhakarongo, kua hei kaipānui noa iho. Kia pohewatia e te kaipānui, kei tō māua ko te kaikōrero taha ia e whakarongo pū ana ki ā māua kōrero, me te mea nei kei tētehi tēpu kai mātou e kōrerorero ana. Koinā te take, i waiho au i aku uiui ki roto i ia kōrero ingoa. Kia āhua ōrite te rere o ngā paki ingoa, pēnei ko au tētehi mokopuna e uiui ana i ōna pāhake. I runga i te korowai whakaaro o Pūrākau kia whai wāhi ai te reo o te kairangahau i roto i tana mahi, kua tuhituhia e au tōku ake kōrero ingoa, ā, kua titia taua kōrero ki te tīmatanga hei tomokanga ki ngā kōrero ingoa katoa o te puka nei.

Nō te taenga mai o te Pākehā i tīmata ai ā rātou mahi tāmi i te ahurea Māori me te reo Māori, me kī, i tīmata ake ā rātou mahi whakapākehā i a mātou. Tokomaha o mātou i whai ingoa Pākehā ai kia pai te āhua o tā mātou noho i te ao Pākehā nā. I hunaia rānei ō mātou ingoa Māori hei ingoa tuarua noa iho, kia kua te tapu o te ingoa e takahia e te tangata kūare. I konā, i tupu mai ko tētehi momo mate, he mate e kai momotu tonu nei i a mātou. He momo whakamā pea, kua roa nei mātou e pīkau ake ana me te mea nei nō mātou kē taua whakamā, engari, ehara nō mātou, nō roto kē mai i ngā mahi tāmi a te Pākehā. Ko tā te puka nei he whakapuaki, he whakaū anō hoki, ko te mahi whai ingoa Māori tētehi rongōā pai hei patu i taua whakamā.

Hei whakakapinga ake māku, ko tētehi hua o te rangahau nei e kīa ana, he wāhanga tō te ingoa Māori i roto i tō tātou pakanga mō te reo. Ki te whakahoki mai mātou i ngā ingoa Māori ki ō mātou tinana, ki te karanga atu mātou kia hoki mai anō ngā ingoa Māori ki ō mātou ngākau; ko te reo ka hua, ko te mātauranga Māori ka hua, ko te ngākau Māori ka hua, ko te tangata Māori ka hua, ka ora e!

Ko Hotukura Wharehoka Tōku Ingoa

He puāwai au nō runga i te tikanga
He rau rengarenga nō roto i te raukura
Ko taku raukura rā he manawanui ki te ao

Nō taku whānautanga mai ki tēnei ao he ingoa Pākehā ōku. Nā taku whaene, nō Taranaki whānui ia, nāna ange au i tapa ki taku ingoa tuatahi ko Joeliee. Hei tāna, ko te ingoa Joeliee he mea i takea mai i te reo Wīwī, arā ko *Jolie* tērā, ka mutu, ko tōna tikanga he āhua ōrite ki ā mātou kupu pēnei i te rerehua, te pīwari rānei. Hei tā taku whaene, he reka te mita o taua ingoa ki ōna taringa, heoi, he hiahia nōna ki te whakarerekē i te tātakitanga o te kupu kia motuhake ai tana whakatakotoranga, nā, koinā au i *Joeliee* ai.

Ko taku ingoa waenganui, ko Elizabeth, ko tēnā te ingoa o taku kuia Pākehā i mate atu i te tau i mua mai i taku whānautanga mai. Nō Ingarangi ia, ā, i a ia e ora ana he tino pou ia i roto i tana whānau, nā reira, he momo rau aroha taku ingoa waenganui. Nā, ko taku ingoa whānau i taua wā ko *McCaffrey*. Koia rā te ingoa whānau o taku matua (ā-whakapapa nei), nō Airani, nō Kotimana hoki tōna pāpā, arā, ko taku Grandad Mac, ka mutu, e ai ki ngā tikanga tapa ingoa a te Pākehā me mātua tapa te ingoa whānau o te pāpā ki āna tamariki katoa. Nā reira rā, ko ōku ingoa katoa i taua wā, ko *Joeliee Elizabeth McCaffrey*.

Mea ake nei, ka tokorau ōku mātua, ā, ka hoki atu taku whaene i Whakatū ki Taranaki, kātahi, ka tūtakitaki ange atu au ki ōku pāhake. I taku tīmatatanga ki te kura tuatahi ka panoni taku whaene i taku ingoa whānau kia ōrite ki tōna ingoa whānau, arā, ko te ingoa Seed tēnā. He ingoa heke iho i tōna matua, nō Ingarangi hoki ia. Nā reira rā, ka huri ōku ingoa kia *Joeliee Elizabeth Seed*. Ahakoa te whakapapa Pākehā o taua ingoa, ko te nuinga o ngā tāngata o te whānau *Seed* kei Taranaki e noho ana, ā, he Māori rātou katoa, nā reira, he kiri parauri tō te nuinga o taku whānau i tupu ai au.

Ko māua ko taku Koro Te Ru

Mai i te taha mauī, ko taku teina a Nataliee, ko taku Nanny Miriama, ko au, ko taku teina a Janet-Liee, ko taku Māmā a Angela, ā, ko tā mātou pou kuia a Kui Marjorie Rau-Kupa e noho ana i te tūru.

E whā noa iho pea aku tau i te wā i piri mai taku pāpā taurima, a Brian Pihama, ki tō mātou whānau, ā, kāore i roa i huri au ki te karanga i a ia ko Pāpā kaua ko Brian. Nāna ange au i poipoi, i whakapakari hoki kia pai ai te piko o te māhuri nei. Mei kore ake ko ia, kua kore tēnei momo wahine e tuhituhi atu nei. Ko ia taku pāpā, taku whakaruruhau. Heoi anō rā, nō taku huringa ki te tekau mā rua tau ka tono taku pāpā ki Te Kooti Whānau kia taurima ā-ture ia i a māua ko taku teina, kātahi ka utaina te ingoa *Pihama* ki runga i a māua. Nā konā, ka karangahia ange au ko *Joeliee Elizabeth Seed-Pihama*. Tērā pea kua tau atu te māramatanga ki runga i a koe ināiane, e te kaipānui, ehara tēnei mea te panoni ingoa i te mea tauhou ki a au. Kua waia kē au ki tēnei tū āhuatanga i mua i taku whakawhitinga atu ki te ao taiohi.

Ko tētehi atu tino tauira o tēnei tū āhuatanga o te whai ingoa Māori, ko rāua ko taku Koro Te Ru Koriri, ko taku Kui Maata. I te wā i mārena ai te tokorua nā, e rima noa iho ōku tau, ā, i tērā wā ko Richard rāua ko Carol ō rāua ake ingoa. Nāwai rā, nāwai rā, ka hūnuku rāua ki te papakāinga o Parihaka, ka whai tamariki anō, ka whai tūranga hou, ka whai haepapa i waenga i te iwi, kātahi ka panoni ō rāua ingoa. He tauira anō taku matua kēkē, a Darryl, ki a au, nā te mea, i tana taenga atu ki Te Whare Wānanga o Waikato ki te ako i te reo, ka hurihia tōna ingoa kia Rongomaiira, nā, ko tērā tētehi ingoa tupuna, ingoa mana nui, i tō mātou whakapapa.

Heoi, ahakoa aua tauira pai, ko taku ao i taua wā tonu, he ao Pākehā, he ao kōrero Pākehā hoki. Ki tō te whakapono o taku whaene, kei te ao Pākehā ngā hua nui, ā, koinā te ao i whāia e ia hei oranga mō mātou. Kotahi anake te take kāore au i ū ki taua ao, arā, ko taku Nanny Miriama tēnā. Te whaene o taku whaene, te poutokomanawa o tōku ohinga.

Ko ia te take i haere ai au ki te Kōhanga Reo tuatahi ki Ngāmotu. E mōhio ana au ināiane, i tīmata taku aroha ki te reo i roto i te mahana o taua whare hākinakina kirikiti, i taua āhuru mōwai, i te taha o ngā pou kuia o Taranaki i kaha nei ki te momi paipa, ki te kōrero Māori mai hoki ki a mātou ngā tātarakihi o te mouna tītōhea.

E mōhio ana au ināiane, i tīmata taku aroha ki te reo i roto i te mahana o taua whare hākinakina kirikiti, i taua āhuru mōwai, i te taha o ngā pou kuia o Taranaki...

Nā aku pāhake i titi mai ai te ngākau Māori ki roto i a au. Nā taku Koro Te Ru, nā taku Nanny Miriama ange au i whakahokihoki atu ai ki Parihaka, ia te wīkēne, ia te wīkēne. Ko ā rāua mahi ki reira, he whakahou whare kanukanu, he whakatūtū taiepa, he kutikuti pātītī, he aha atu, he aha atu. Ko au te mea i piripāua ki a rāua, ko au te mea i tākaro ki ngā toka me ngā rākau o te kāinga i te taha o ōku karangarua. Nā wai rā, ka taiohi au, ka tae atu au ki te Kura Tuarua (he kura auraki), ā, ka tupu te mamae i roto i a au. Ahakoa ki hea ange au hāereere ai, kāore te ao Pākehā i kite, i mōhio, i mihi rānei ki taku whakapapa me taku ngākau Māori.

Ohore ana pea taku Māmā, i te wā i huri ai au ki te tekau mā waru o ngā tau, ā, ka whakauru atu au ki tētehi akoranga reo Māori, arā, ko Te Tohu Paetahi tēnā (ki Taranaki). Wī! I roto i taua akomanga, i rongo au i taku Māoritanga; i taku tūrangawaewae, i te hatete o taku nei reo. Nō te tau whai muri, i whāia e au tōku reo, tōku ohoho tae noa atu ki te riu o Waikato, ki reira, rūmakina ai ki ngā kete mātauranga o ngā taniwha hikuroa i reira i taua wā. Tāria te wā, ka matatau au ki te kōrero Māori, ka tahi, ka rua, ka whai tane pūrotu ange au, ka toru, ka tokotoru ā māua tamariki!

Nō muri tata iho i taku hūnuku atu ki Waikato noho ai, i hinga taku Nanny Miriama, taku poutokomanawa, ā, nōku te whiwhi i tū ake a Kui Maata hei poutokomanawa anō mōku i taua wā tonu. Nō reira, tērā a Kui Maata i taku taha i te wā i whakawhānau ai au i aku tama tokotoru ki te ao mārāma nei, nāna hoki te tono kia iriiri rātou katoa ki Parihaka. Ko te iritanga tētehi tikanga i whakarauorahia ake e rāua ko taku koro, ā, i a mātou e āta wānanga ana i taua kaupapa i mārāma ki a au te hiranga o tēnei mea, te ingoa Māori. Nā reira, ka tapaina aku tamariki katoa ki ngā ingoa Māori; ko ētehi he roa, ko ētehi he

Mai i te taha mauī, ko taku tama a Pakiarohirohi, ko au, ko taku tama a Te Kiwai o te Kete, ko taku tama ko Tamarereti, ko taku Kui Maata, ā, ko taku hoa rangatira a Jonathan Manukura Wilson kei te taha matau.

Kia tika taku whakutu i te pātai, ko wai tō ingoa? Kia kīa ake au, ko Māori tōku ingoa! Heoi, i taku tono atu ki taku Kui Maata kia tapa ia i a au, ka mea mai ia, “*Āe, māku koe e tapa, engari, i te tuatahi, me whai moko kauae koe*”.

I mate atu taku Kuia i tēnei tau tonu², engari, e puku kata tonu ana au ki a ia me tōna nei mahi tinihanga! I mōhio rānei ia, ki te kore ia e tono pēnā, kua kore au e whai moko kauae, ahakoa koinā te tino ōhākī o taku Koro Te Rū i mua i tana matenga. Ahakoa aku tohu (ā-whare wānanga nei), ahakoa taku arero reo Māori, ahakoa taku aroha ki taku Māoritanga, i te huna tonu tēnei ihu hūpē ki muri i ngā panekoti o aku pou kuia.

I te tau 2022, i whānau mai tā māua pōtiki, te puhi o te whare, ko Miriama tōna ingoa, ā, nō te tau whai muri, i haea ō mātou ko ōku tuākana, tēina kauae ki te taonga a Niwareka. I kite au i te koa me te hari e whakawaiwai ana i ngā kamo o taku kuia i taua rā. I rongo hoki au i te ihomatua o ngā tūpuna. Ka pēhea te tangata Māori e whakamā mehemea

2. Haere rā, e kui, ki te kahu whakaterē, ki raro ki te Reinga. Ka waiho te aroha ki a au, ki konei, whakaaronga iho, ka raunga iti au eeee.

uaua ki te whakahua, ko ētehi he ingoa tūpuna, ko ētehi anō he ingoa whakamaumahara.

Nā, kia wātea au ki te noho i te kāinga hei whaene ki aku tama tokotoru i raro i te whā o ngā tau, ka huri ōku whakaaro ki te whai i taku tohu kairangi. Kāore i roa i tau mai te māramatanga ki a au, ko te tapatapa tamariki hei kaupapa pai mō taku rangahau. Ka rere ngā tau, kātahi ka puta taku ihu. Kia pono te kōrero, e ono ngā tau i pahure i a au ki te whai i taku tohu kairangi. Heoi, i te mutunga iho, kotahi te hua rangahau kāore anō kia whakaputaina, arā, kia whai ingoa Māori au!

“*Āe, māku koe e tapa, engari, i te tuatahi, me whai moko kauae koe*”.

e kawea ana e ia te whakapapa o ōna tūpuna ki runga i tana mata? E kore e taea te whakamā, e kore e taea te tūohu. Ka mutu ana te uhi i taku kauae, ka tōtika taku haere ki te kōawaawa kia whāia e mātou te ritenga o te tapa ingoa. Ka mea atu te tohunga ki te whānau whānui i reira, “*ko wai te ingoa o tēnei wahine?*” Ā, ka whakapuakina e taku karangarua, “*ko Hotukura Wharehoka*”. Kātahi ka tangi hotuhotu te ngākau, i runga i te mōhio ko taua ingoa he tūhononga o ngā ingoa o ōku tūpuna e ora ana i te wā i whakatūria ai a Parihaka. E ai ki tētahi pao o te kāinga, “*mate koe i te aroha, titiro ki Taranaki, kite koe i te auahi nāku i tahu e!*” Nā, ko taua ahi e kā tonu nei, e kā tonu nei – i taku ingoa Māori.

Ka mutu ana te uhi i taku kauae, ka tōtika taku haere ki te kōawaawa kia whāia e mātou te ritenga o te tapa ingoa. Ka mea atu te tohunga ki te whānau whānui i reira, “ko wai te ingoa o tēnei wahine?”

Kāore au e tākiri atu i ōku ingoa o mua, e kāo, ka kawea tonutia e au i roto i tōku ngākau, i roto hoki i ngā kōrero ka tukua iho ki aku tamariki e pā ana ki taku ohinga, ā, mā rātou e tuku aua kōrero ki ā rātou mokopuna ā tōna wā. Heoi, ko te ingoa kua tapaina mai nō muri tata nei, koinā te ingoa i manakohia e tēnei kōtiro i a au e taitamariki tonu ana, koinā hoki te ingoa tika hei kawenga māku ki te aroaro o te ao whānui, pēnei i taku kauae e hāpai nei i te mana o ōku tūpuna. Ko au, ko ōku tūpuna, ā, katoa katoa o ōku tūpuna wāhine he wāhine toa, ko rātou ngā mea i tūtamawahine i te wā o te kore. Nō reira, ko tōku ingoa he raukura, ā, ko taku raukura rā, he manawanui ki te ao.

Ko au kei mua i Te Rongo o Raukawa, ki Parihaka Papakāinga.

Ko Ruakere Hond Tōku Ingoa

Hotukura Wharehoka: Tēnā, kōrero mai mō tō whānau, ahakoa e mōhio kē ana au, nō hea koutou? ko wai koutou?

I te taha o tōku kuia nō Puniho me Parihaka.

I te taha o tōku tauheke, arā, ki te taha o tōku whaea,
nō Ngāti Ruanui, nō Wharepuni; nō tērā takiwā mātou.

Ko te whānau Mathieson tērā, ko te whānau Ruakere tēnā,
nō roto o Parihaka, nō Puniho.

Ko taku whaea, ko Te Waikapoata Patricia Mathieson tōna ingoa,
engari ko Pat te mea ka mōhioia whānuitia.

Ko taku Pāpā, nō Ingarangi, nō Lancashire.

Ko Jeff Hond tōna ingoa.

He taha Hūrae, taha Tatimana, taha Ingarangi ōna.

Ko te whānau ki te pāmu Pūniho. Ko au te pēpē ki ngā ringaringa o Kui Aroaro. Ko taku Whaea a Te Wai Kapoata i tana taha.
Ko ngā tamariki mai i te taha mauī ko Aroaro, ko Tāwheta, ko Erana.

Ko Te Aroaro o Paritūtū Mathieson (nee Ruakere)

Rawe! Tērā pea, kei te mōhio kē au ki a rātou katoa, engari, ko wai ō tuākana tēina, tuāhine rānei?

Tokoono mātou, ā, e toru ngā ingoa o mātou katoa. Kei a mātou katoa he ingoa Māori, he ingoa nō te taha o taku pāpā, me tētehi ingoa kei te taha o taku whaea. Ko te mātāmua ko Michael Tawheta, engari i mate ia i a au e toru tau ana pea. Ko Laura Erana, engari ināianei kua huri tana ingoa ki Erana. Ko Aroaro, kua panoni ingoa a ia kia Aroaro (Te Aroaro o Paritūtū), engari, ko tana ingoa o mua ko Fiona Aroaro. Kātahi, ko au, ko *Peter Berge Ruakere Hond*, kātahi ko taku teina ko Damien Donald McRoberts. Ko McRoberts tana ingoa Māori. Ko te pōtiki, ko Mereana Jane Louis.

Nā reira, i tapā koutou ki ngā taha e rua, nē? Ka pai. I tupu ake koutou ki whea, ā, he aha ngā momo tūranga mahi o ō mātua?

I tupu ake i Kirikiriroa, i te mea, i te mahi taku pāpā i Te Rapa Airforce Base, engari ināianei kei reira a 'Te Awa' (he rāihe whare hokohoko ki Kirikiriroa). Ka mutu i a ia tērā mahi, ka neke ia ki te taunga rererangi, kei reira te Aerospace Industries e hanga ana i ngā top dressing aeroplanes. Ko tōku whaea, he nui āna mahi: he kaiako, he pirihihana (ko ia te tuatahi o ngā pirihihana wāhine Māori). I tīmata ia ki te mahi kaiako, kātahi ka tahuri ia ki a Ngāti Tūmatauenga mō tētehi wā, ka huri ki te mahi pirihihana. Ka noho pirihihana mō tētehi wā, kātahi ka hoki anō ia ki te whakaako me te mahi i roto i te haporī. Engari, ia hararei, ka hoki mai mātou ki Taranaki, ka noho ki te pāmu, ki te marae rānei. I Puniho te pāmu, ko te pāmu o Uncle Dave rāua ko Aunty Bessie. Nā reira, koirā tō mātou tipuranga i ngā hararei nui nei o te tau. I te mutunga o ia wāhanga, ka hoki ki Taranaki noho ai.

Ka pai rā. Nā, i kōrero Māori ō mātua ki a koutou?

I te tīmatanga, kāo, kāore taku whaea i mōhio ki te reo Māori. Engari i te wā i mate tō mātou kuia, i te tau whitu tekau mā toru, ki taku mōhio, i reira ka tino ohorere te whānau, anā, i tahuri tō mātou māmā ki te ako i te reo Māori ki Te Whare Wānanga o Waikato, i te taha o Tīmoti Kāretu me Kāterina Mataira. I ngā tau whitu tekau mā whā, whitu tekau mā rima, koirā te wā ka tukuna mātou ki ngā kura Māori, nō reira, i ako mātou i te reo Māori ki aua kura. I te wā ka hoki mai i te kura, ka kōrero Māori, ā, i taua wā, āhua kaha tō mātou Māmā ki te kōrero Māori mai. Engari, i ngā tau waru tekau mā rima, waru tekau mā ono pea, i te wā i whānau mai te mokopuna tuatahi, i aro te katoa o te whānau ki te kōrero Māori.

Hau kei, nā reira, i tō whānautanga mai i tapaina koe ko Peter Berge Ruakere, nē? He aha koe i tapā ai ki aua ingoa, ki tō mōhio?

Ko te 'Peter', ko Peter te teina o taku matua. I mate ia i mua tata i taku whānautanga mai, nā reira, i utaina mai tērā ingoa. Ko Berge, ko tērā te ingoa o taku tauheke, taku koro, ko Thomas Berge Tupeka Mathieson. Ko Ruakere, koirā te ingoa o te whānau, o te tupuna; ko Ruakere Moeahu te tuatahi ki te mau i te ingoa o Ruakere. Engari, i muri mai i a ia ko Te Para Ruakere, kātahi ko tō mātou kuia, a Aroaro Ruakere, ā, i te wā i haere ia ki te kura Pākehā i tapaina te ingoa Nora ki runga i a ia. I a au e tamariki ana i te kura, ka kōrero, "*Peter*", ko taku ingoa karanga rānei, arā ko "*Peter Bird*" (Peter Berge/Peter Bird). Ā, i a au e hokihoki ana ki Taranaki, i taku haerenga ki Te Whare Wānanga o Waikato, ko aku kuia me ētehi anō o ngā kaumātua i Taranaki ka karanga "*Ruakere*" ki au. I āhua mōhio au ki ērā ingoa katoa.

Ki ō whakaaro, he aha koe i tapā ai ki tētehi ingoa Pākehā hei ingoa tuatahi?

Ki taku mōhio, kei tērā wā he nui ngā āwangawanga mō ngā ingoa Māori; e kore pea e whiwhi mahi, he nui ngā pēhitanga mō ngā Māori i tērā wā. I whānau mai au i te tau ono tekau mā toru, nā reira, i ērā wā he kaha te kī, "*waiho te ao Māori ki tahaki*". I kōrero atu au ki taku whaea, ā, koirā tana kōrero ki a au - i te āwangawanga ia.

I whānau mai au i te tau ono tekau mā toru, nā reira, i ērā wā he kaha te kī, “*waiho te ao Māori ki tahaki*”.

Nā runga i te āhua o taua pēhitanga a te iwi Pākehā i te Māori, i kaha kitea i tērā wā, i noho tonu he ingoa Māori ki runga i ngā tamariki, engari, ka noho tuarā kē ki ērā atu o ngā ingoa.

I a koe e tupu ake ana, i ngākau reka koe ki ō ingoa Pākehā?

Kāore i āta whakaaro atu- he ingoa noa! E maumahara ana au ki te wā, kātahi anō au ka tīmata i te kura, ā, ka kōrero atu au i taku ingoa Māori ki ētehi o āku hoa. I kaitaina au, nā te mea, ko te nuinga ka titiro ki au, ā, ka pōhēhē he Pākehā au, kāore he taha Māori ōku. I haere au ki ētehi kura, kāore he nui ngā Māori. Kātahi ka haere ki te Kura Waenga, i reira, ka kaha karawhiua te Māori e ngā kōrero whakahāwea. Ko Peter taku ingoa i te kura, kāore rātou i mōhio ki taku ingoa Māori. I te wā i whāki atu ki ētehi o ōku hoa, ka kī mai rātou, “*Eeww, Bunga!*”

Ehara i te mea i pā kino nei au ki ērā kōrero, nā te mea, he āhua pakari au, ā, i mārāma pai au ki ngā hua o te ao Māori. Kāore au i wehi ki tērā, engari, ka mutu, kāore au i whāki atu i taku ingoa Māori ki ētehi atu anō. I te wāhi i noho ai mātou, he nui te Māori i tō mātou tiriti ki Frankton (Kirikiriroa). I whakatū tō mātou whaea i tētehi momo Kōhanga Reo, he Play Group reo Māori i tō mātou tiriti, i te tau whitu tekau mā rua pea. I kaha tākaro tahi me te mahi tahi mātou ko ngā tamariki Māori o tō mātou tiriti.

Nā te aha koe i whakatōmua mai ai i tō ingoa Māori?

I te wā i te kura, i Hato Pētera au mō te rima tau, ko Peter tonu te ingoa, kāore mātou i tino whakaaro atu ki ngā ingoa, he ingoa ki ngā pepa. Ko ngā nicknames te mea nui, ehara i te mea ko ngā ingoa. Engari, ka tae ki te tau waru tekau mā rua pea, kātahi ka tīmata te piki me te whakaaro mō ngā ingoa Māori, mō te reo Māori, ngā wāhi kōrero Māori, te mea, te mea, anā, koinā te wā i haere au ki Te Whare Wānanga o Waikato. I kuhu tahi māua ko taku whanaunga a Wharehoka (ko Craig kē tōna ingoa i taua wā) i ngā akoranga o Tīmoti Kāretu, anā, i pātai mai a Tīmoti, “*Ko wai ō kōrua ingoa Māori?*”

I kuhu tahi māua ko taku whanaunga a Wharehoka (ko Craig kē tōna ingoa i taua wā) i ngā akoranga o Tīmoti Kāretu, anā, i pātai mai a Tīmoti, “*Ko wai ō kōrua ingoa Māori?*”

Ko taku ingoa Māori ko Ruakere, nā reira ka kī ia, “*Ka pai kē tēnā, Ruakere*”, anā, ka tīmata te karanga i a au ko Ruakere. Kātahi ka kōrero ia ki a Craig, “*Ko wai tō ingoa Māori?*”, ā, i kī atu ia, “*Kāore ōku ingoa Māori*”, nō reira, i kī a Tīmoti, “*Ko wai tō whānau i Taranaki, Kereke (Craig)?*”, ā, i kī atu a Wharehoka, “*Oh, ko Wharehoka*”, anā, i kī atu a Tīmoti, “*Ka pai, ko Wharehoka hei ingoa*.” Kātahi ka tīmata te karanga i a ia ko Wharehoka.

I taua wā tonu, i huri koe ki te kī atu ki ngā tāngata katoa “Ko Ruakere kē au ināiane?”

Kāore au i kōrero atu ki ētehi. Ko te ingoa e pai ana ki a rātou, koinā te ingoa ka kōrerohia. Kāore e roa ko Ruakere te tino ingoa ka rangona. I te kaha noho mātou i te taha o Māori Studies, he nui tā mātou noho ki reira. I roto i ngā akoranga ā-pūtaiao, ko Peter tonu taku ingoa. I a au e kuhu ana ki te biochemistry, microbiology, ko Peter au. Ka puta i reira, ka kuhu ki te ao Māori, ko Ruakere kē.

Nā reira, i taua wā e rua kē ōu ao, me kī, ko te ao Pākehā, ko te ao Māori. Nāwai rā, ka Māori anake pea?

Āe pea, he nui ngā take: kāore au i tino kite i ētehi huarahi kia noho ao Māori au i roto i te ao pūtaiao, nō reira, nui kē atu taku huri mai ki te ao Māori hei orange mōku. I ngana au kia kuhu ki ngā kura auraki hei kaiako, nā te mea, i muri i te whiwhinga tohu pūtaiao ka whai au i taku teaching diploma, anā, ka ngana au ki te whakaako i te pūtaiao me te pāngarau i roto i te reo Māori. Engari, kāore ētehi kura i pīrangī ki a au me te reo. I te pīrangī kē rātou ki te kaiako pāngarau, kaiako pūtaiao i roto i te reo Pākehā. Ka kī atu au, “*Kāore au i te tino pīrangī whakaako i ērā kaupapa i te reo Pākehā, kei te pīrangī whakaako i roto i te reo Māori*”- kāore rātou i tuku te mahi ki a au!

Ehara i te mea, nāu tō ingoa Māori i rapu, engari, i ara ake pea i runga i ngā āhuatanga o te wā?

I āhua neke ki mua. I āhua pēnei tonu; ka noho tuakana i ētehi wāhi, ka noho teina i ētehi wāhi. Ka waea mai te tangata ki a au, ka kī mai ko “*Peter*”, kua mōhio au ehara i te mea ko tētehi rōpū ao Māori nei. Tae noa ki nāianeī, ko ētehi o āku aunties, ētehi o āku karangarua nei, ka kōrero “*Peter*” tonu mai ki a au, i te mea koirā te ingoa i mōhio ai rātou i te wā e tamariki ana mātou. Ka haere mai rātou ki Kirikiriroa i ētehi wā i a mātou e tamariki ana, ā, ko Peter taku ingoa karanga i reira. Ki taku mōhio, he āhuatanga nō te noho ki te tāone, nō te noho ki Kirikiriroa, i kaha noho reo Pākehā me te ingoa Pākehā.

Ki ō whakaaro, kua rerekē koe i te tōnga mai o tō ingoa Māori hei tuakana?

Āe, ki taku mōhio, kua rerekē au i te whakatuakana i taku ingoa Māori, i runga i te mea he māmā ake te whakaatu i taku Māoritanga. Ka titiro ki taku kanohi, he Pākehā taku āhua, nō reira, kia kī atu au, “*Ko Ruakere tōku ingoa*”, kāore he pātai mehemea he Māori, he Pākehā rānei tēnei e kōrero mai ana. Ki taku mōhio, i te wā ka kuhu ki roto i te ao Māori, ko te ingoa tērā e whakaatu ana i tērā kuhunga ki te ao Māori. Mehemea ka kaha whakamahi i te ingoa ‘Peter’, ka noho teina a ‘Ruakere’, kia whakaatu ki aku hoa, ki aku whanaunga kua waiho te ao Māori ki taha kē, ā, ka aro noa atu ki te ao Pākehā.

...kua rerekē au i te whakatuakana i taku ingoa Māori, i runga i te mea he māmā ake te whakaatu i taku Māoritanga.

E pono ana au, ko tētehi o ngā āhuatanga i pai ake taku noho ki tēnei ao, taku ekenga ki ngā taumata o te mātāuranga, o te rangahau, he āhuatanga nā taku āhua. Mehemea i āhua mangumangu te kiri, arā anō ngā pēhitanga ki te tangata, nō reira, kua āhua pēnei te kōrero ināianeī- ‘white privileged.’ Nō reira, he māmā taku kuhu ki roto i te ao Pākehā, kāore rātou e hēmanawa mai nei ki taku āhua, he māmā tā rātou kōrero mai ki au. Ko te ingoa tētehi mea e kī atu ana ki a rātou, ‘*āe, he Māori tēnei, engari ki tō rātou, ehara i te mea he Māori kino, nā te mea, titiro ki tana āhua*’. He tirohanga Pākehā tērā, he momo pēhitanga kaikiri.

He āhuatanga uaua tō te kawē ingoa Māori i ōu nā wheako?

Āe, ki taku mōhio he uauatanga i runga i te hunga ko tō rātou ingoa tuatahi, he ingoa Māori. Ki te kore te tangata e kite i te kanohi, e mōhio rānei ki a koe, ka titiro noa iho nei ki te ingoa, ā, ka nui ngā pōhēhētanga, ka nui ngā momo whakaparahako, whakaiti nei, i runga i te ingoa noa iho nei e takoto ana ki te pepa. Kua kite au i tērā āhua i ētehi wā, ka mahi au i te ingoa Ruakere Hond i runga i te pepa, kātahi ka tae atu au ki te toa, anā, ka kī atu, “*Ko Ruakere au*,” ā, ka āhua ohorere rātou, “*Oh, i te tatari mō te Māori kia haere mai*.”

He nui ngā momo waiaro ka tītī nei ki te ngākau, ko tērā momo kōrero, whakaaro whakahāwea, whakaiti, i runga i tō rātou tirohanga ki te ao Māori. I ētehi wā, ka kī atu, “*Ko Ruakere*”, kātahi ka titiro te Māori me te whakaaro, ‘*Oh, you are not Māori*.’ He ingoa anō te ingoa, he tangata anō te tangata, engari, kua mōhio tātou ka noho piri rāua tahi, te ingoa me te tangata.

Ki ō whakaaro, me whai ingoa Māori ngā tamariki Māori katoa, kāore rānei?

Ki taku mōhio, āe. Mehemea e pīrangi ana kia taunga rātou ki te ao Māori, mai i te wā i whānau mai ai. Koirā (ko te ingoa Māori) tētehi tohu nui nei ki te ao: he tamaiti kōrero Māori, he tamaiti taunga ana ki te ao Māori, i runga anō i te āhua o te ingoa. Mehemea ka tapaina ki te ingoa Pākehā, arā anō pea ngā pōhēhētanga o te tangata, kua huri tuarā pea tēnei whānau ki te ao Māori, ehara i te whānau whai whakaaro nui nei ki te ao Māori. Ehara i te mea kei te hiahia au kia haere tonu tērā momo whakaaro, nā te mea, he ingoa te ingoa. Engari, ki taku mōhio, i te wā ka tū te tamaiti me te kī, “*Ko mea taku ingoa*”, ā, he ingoa Māori tōna, ka āhua pakari ake anō tana tū i roto i te ao Māori. Mehemea ka ingoa Pākehā, arā anō te pātai, he aha te take ka pērā tō ingoa?

Ko tētehi o āku tino whakapae, he rongoā tō te ingoa Māori mō te hunga kore reo. Pēhea ō whakaaro mō ngā tangata kāore kau ō rātou ingoa Māori, ā, ka huri rātou ki te rapu ingoa Māori?

Āe. Ki au nei, ko te raruraru ko te āhuetanga o ngā ingoa ki roto i te ao Pākehā, koirā te mea whakararuraru. I te wā o ngā tūpuna ka huri ō rātou ingoa i ngā wā katoa, i runga i te āhuetanga o te ekenga me te hekenga ki tētehi taumata. Titiro ki a Wiremu Kīngi Te Rangitāke, ko Whiti tana ingoa i tōna tamarikitanga katoa, kātahi ka iriiri ko Wiremu Kīngi tana ingoa. Kātahi ka hoki ia ki Taranaki, ā, i mua i tana hokinga, i hoki ia ki tana ingoa ko Te Rangitaake. Kāore au i te mōhio mehemea he ingoa tupuna, he ingoa i utaina rānei ki runga i a ia, engari, ki taku mōhio, ko Te Rangitaake, he ingoa whai mana, he ingoa āhua tapu kia pai tana tū hei rangatira i roto o Te Atiawa.

Anā, titiro ki a Te Whiti, arā, ko Eruera. I rongo atu au he ingoa anō tōna i mua atu i tēnā, he ingoa anō i a ia e tamariki ana, kātahi ka iriiringia ki te ingoa o Eruera. Anā, i te wā ka piki tana mana ka utaina te ingoa o tana tupuna, ko Te Whiti o Rongomai.

Me te mea hoki, kei te kawē tonu te Māori i tērā tikanga o te hoatu ingoa ināia tonu nei. Ka huri tētehi tamaiti, ka tupu, ka whanake ki taumata anō, ka whai ingoa anō. Ko tētehi tauira, ka hoatu ingoa karanga ki runga i ngā tamariki i ngā wā katoa, anā, ko Moemoe tētehi ingoa karanga, nā te mea he kaha ia ki te moe; ko Tutū tētehi atu, nā te mea he kaha ia ki te haututū. Ko Hīkaka tētehi ka uta ki runga i te tamaiti kaha ki te omaoma. Nō reira, ko tērā āhuetanga o te kite i tētehi āhuetanga ki te ngākau o te tamaiti; e tika ana kia aro atu ki tērā. Nō reira, ki taku mōhio, koirā te āhuetanga o tō pātai, e kī ana, he painga anō o te hoatu ingoa hei momo 'rite of passage'.

Ānana! Ko tētehi o ōku whāinga, i runga i ngā kōrero e putaputa mai ana i te rangahau nei, kia whakaarara ake i te tikanga o te tapatapa tangata huri noa i tana orange. Ko taku tino whakapae, he orange nui tō te mahi nā.

Āe, kua tīmata mātou ki te hari ā mātou tamariki ki Te Rere o Kapuni ki te iriiri i ā mātou pēpē ki ngā ingoa. I ētehi wā e pīrangi ana te whānau kia hoatu ingoa anō, ā, ka kaha tautoko i tērā. Nō reira, tekau pea ngā tamariki kua kī atu, "*He pēnei tana āhua, kāore*

i te rite ki te āhua o tana ingoa", nō reira, ka tāpiri atu he ingoa anō. Pērā anō ki taku tamaiti, ko Taumauru Jeffery, i te mea i whānau mai ia i muri tata mai i te matenga o taku Pāpā, ko Jeffery tētehi o ōna ingoa. Ko Taumauru, he ingoa i puta mai ki taku hinengaro i te wā i whānau mai ia, i te mea, i hoki mai ki te tai hauāuru kia whānau mai ai. Kua māuru tonu tana āhua, kāore i te āwangawanga, kāore i te whawhai.

Heoi, kua roa au e whakaaro ana kia tapaina ia ko Tawheta. Koirā te ingoa o te tuakana o Te Para Ruakere, i mate ia i a ia e rangatahi ana. Kātahi ka hoatu tērā ingoa a Tawheta ki runga i taku matua kēkē, ko Rex, engari, i mate ia i te pakanga tuarua ki Solomon Islands, nō reira kāore ia i whai uri. Kātahi ka tapaina taua ingoa ki runga i taku tuakana, ā, i mate ia, kāore ia i whai uri. I roa taku whaea e āhua kangakanga ana ki a ia anō, whakaiti ana i a ia anō: "*He aha te take i utaina te ingoa Tawheta ki runga i tana tamaiti?*" Ki ōna whakaaro, koirā te take i mate ia, he ingoa mate taua ingoa.

Ahako, taku pīrangi kia noho tonu taua ingoa i roto i te whānau kia ngaro tērā momo hara, tērā momo whakaaro, kāore au i tuhi te ingoa Tāwheta ki runga i tana tohu whānautanga. Engari, kātahi anō mātou ka haere ki Te Rere o Kapuni, i te Hānuere, i te mea e haere ana a Taumāuru ki Canada mō tētehi tau. Nā reira, i karakia ki reira, i reira ka hoatu te ingoa o Tāwheta ki runga i a ia kia noho tūturu ki runga i a ia, me te kī, kia kaua e āwangawanga, kia kaua e matakū i runga i tērā ingoa tupuna, a Tāwheta. Ki taku tirohanga, kua rite ia me taku mōhio tonu he tama pakeke, he tama pakari, kua rite ia kia riro tērā ingoa. I kī atu ki a ia, "*Ko tō ingoa ko Tāwheta*", ā, ka mea mai ia, "*Eh?*" I kī atu au, "*Āe, i te wā i whānau mai koe, i roto i taku ngākau tērā ingoa mōu, engari kāore i hoatu ki a koe.*" Ināianei, kua mōhio ia ko Tāwheta anō tana ingoa.

I pērā anō ōku whakaaro mō taku ingoa, ko ētehi ka pātai, me panoni ingoa ā-ture nei pea kia huri tō ingoa ko Ruakere. Ka hōhā au i te wā ka pātai mai te tangata: "*What is your name?*", "*Ruakere Hond*", "*Is that your real name?*" Kātahi ka kī, "*Oh well, yeah okay, my official name is...*" Nā reira, e tukituki ana tērā āhuetanga o ngā tikanga o te ao Pākehā, o te whakamahi i te 'official name' i runga i te uruwhenua. Engari ko te official name ki waenga i ngā tāngata, ko Ruakere, ā, he rerekē rawa ki a Peter.

I ētehi wā, ki te taunga rererangi, ka karanga mai rātou i taku ingoa, nā runga i taku tūreiti, ā, ka kī rātou ko "*Peter, Peter Hond*", ā, kāore au e aro atu mō te wā roa.

E rua ngā rererangi kua mahue i a au nā runga i tērā āhuatanga, nā te mea, ka pōhēhē au he tangata atu anō a Peter, ā, kāore au e aro atu.

Nā reira, i roto i a koe anō, ko Ruakere koe, nē?

Āe, koirā taku ao ināianei. Mehemea ka kōrero, “Peter”, kāore te nuinga o ngā tāngata e mōhio ki tērā tangata, i te mea, kāore ētehi i te mōhio ko Peter taku ingoa. I ētehi wā ka hōhā āku tuāhine ki a au, ā, ka kī mai ko “Peter” ki au- he momo kōrero whakahāwea.

I ētehi wā ka whakaaro au mō te panoni ingoa (ā-ture nei), engari, he pai tonu kia noho au ki te ingoa i whakaarohia e ōku mātua. Kia mana tonu ai tērā whakaaro, ahakoa kāore au i te tautoko i tērā tikanga Pākehā kia noho pūmau ko aua ingoa anake o te whānautanga mai. Engari, ki te ao Māori, māu anō, mā te whānau, mā te iriiri ki tētehi wāhi mana nui, iriiri ki te moana, iriiri ki te maunga, iriiri ki hea rānei, ka mau tētehi ingoa anō. Ko te ingoa tētehi o ngā pou e mau ai te ngākau Māori ki roto i te tangata. Ahakoa haere ia ki hea i te ao, ka haria ko tērā pou i a ia e takahi ana i te mata o te whenua.

Ko te ingoa tētehi o ngā pou e mau ai te ngākau
Māori ki roto i te tangata. Ahakoa haere ia ki hea i
te ao, ka haria ko tērā pou i a ia e takahi ana i te
mata o te whenua.

Mai i te taha mauī, ko Howie, ko Aroaro, ko au, ko Erana, ko taku makau a Leonie, mātou ko Hēmi.

Ko Te Rita Papesch Tōku Ingoa

Tēnā, kōrero mai mō tō whānau, nō hea koutou, ko wai koutou, ā, he aha ngā tūranga mahi o ō mātua?

He hononga ōku ki a Ngāti Porou,
he maha ngā whānau,
he maha ngā iwi o reira e hono nei mātou,

ā, he hononga anō hoki ki a Ngāti Whakauae.

Heoi anō, i whānau mai au i ngā taketake o taku maunga, i Pirongia.

I mahi āku mātua i te cream run, i Pirongia. I a pāpā tētahi pakihi kawē kēne kirīmi, ā, ka tukuna ki te wheketere ki Te Awamutu. Ka āwhina hoki taku māmā i a ia. I tētahi wā, i tā mātou hokinga mai ki te kāinga, i rongo taku māmā kua rite au ki te tae mai. Heoi, i tūreiti te tono kia haere mai te tākuta i Te Awamutu ki Pirongia, nā reira, nā taku pāpā ahau i whakawhānau mai. I āhua māuiui au i tērā wā, heoi anō, nā wai rā, ka tae mai te tākuta, ā, i runga i te āhua o taku māuiui, i kī te pirihi (priest) me iriiri ahau i taua wā tonu. Nā, i kī te tākuta, “*Tapaina ki te ingoa o taku wahine*”, anā, ko te ingoa o tana wahine ko Deirdre Ann. Heoi anō, kāore au i karangahia ko Deirdre Ann, he ingoa ā-pepa noa.

Nā, i kī te tākuta, “*Tapaina ki te ingoa o taku wahine*”, anā, ko te ingoa o tana wahine ko Deirdre Ann. Heoi anō, kāore au i karangahia ko Deirdre Ann...

Me kī, tokorima o mātou he kōtiro, tokorima o mātou he tama. Ko au te mea tuawaru. Ko te māmā o Te Taka (Keegan) te mea tuawhā, he tino tuakana ki a au. I tipu ake mātou ki Pirongia, ki runga i tētahi pāmu. He maha ngā mahi a taku pāpā, he karāti whakatikatika waka hoki tōna, ko ia te local, me kī, te tino kaiwhakatika waka o taua wāhi. Kāore kau he karāti i Kāwhia i taua wā, nā reira, ko ia hoki te kaiwhakatika waka ki Kāwhia.

Ko taku māmā, he kaiwhakaako kura, he āpiha Toko-i-te-Ora (Social Welfare officer) i tā mātou takiwā, i mahi hoki ia ki te District of Māori Affairs (Te Puni Kōkiri) i taua wā. Ka taraiwa hoki ia i te pahi o te kura ki te tiki i ngā tamariki i te rori roa o Ormsby rā, me te āwhina i a pāpā i runga i te pāmu. Ko mātou katoa ka mahi i ngā mahi a te pāmu, tae atu ki ngā mea pakupaku, pēnei i a au.

Mai i te taha mauī: Colleen (tuakana), taku pāpā, Eric Papesch, e mau ana i te tama a Colleen, Te Rēhia (teina), taku māmā Charlotte Tawhi, kei muri ko David, kei mua ko Gregory, kei muri ko ahau, 15 ngōku tau. Kei mua ko Haupai, kei muri ko John, kei mua ko Tamehana Tawhi (te pāpā whāngai o taku māmā), kei muri ko Joseph. (E ngaro ana a Alan, te mātāmua me Pamela, te māmā o Te Taka, he tuakana anō ki ahau).

He pāmu miraka kau tōna? Koirā te take he kirimana tāna mō te tukutuku kirimi?

Āna! He māra nui hoki tā mātou. Hāwhe pātiki pea te rahi o te māra. Nā reira, he mahi anō mā mātou, arā, ko te tango i ngā tarutaru o taua māra, anā, i whakangāwari ētahi o ōku tungāne mātāmua i ngā hōiho. Ka whakahoki hōiho mai taku pāpā i te maunga, ka kawea ki tō mātou whare, ki reira whakangāwarihia ai.

Tino waimaria koutou! E hia ngā reanga i tō whare kotahi, e toru?

E toru, i ngā wā katoa. Ka noho hoki tō mātou koroua, te pāpā o taku māmā, i tō mātou whare. I tōku oranga katoa, i tō mātou taha taku koroua. Kua turakina tērā whare ināianei, engari kua hari au i āku tamariki, mokopuna ki reira kia kite i tōna pakupaku. Tekau mā toru mātou katoa i te whare kotahi. Kāore au i te mōhio pēhea mātou i uru pai ai, engari i uru pai. Top and tail, koirā te momo takoto pai.

Kāore e kore i amuamu koe mō te whanawhana atu, whanawhana mai o ōu teina! Atu i a Deirdre Ann, i whai ingoa anō koe i tō whānautanga mai?

Āe, he kaupapa anō i ara ake i te wā i whānau mai au. I Paranihi taku uncle, te tuakana o taku pāpā, ko Joseph Papesch tōna ingoa. He kāpō ia, anā, he rongonui ki te pūrei i te Organ, ā, he kaitito hoki ia i ngā Gregorian Chants. I haere atu ia ki Ūropi mō tētahi kaupapa, nā te mea, he Katorika ia, ā, i a ia i reira, i peka atu ia ki Lourdes. Ko Lourdes tētahi roto nui, he ngāwhā te āhua, anā, ka haere te ao katoa ki reira kia whakaoranga rātou. Nā, i tuku karere ā-cable taku pāpā ki tana tuakana hei kī atu kua whānau mai au, anā, i whakautua e taku uncle, “*Tapaina ia ko Bernadette*,” nā te mea, ko ia te Saint o taua wāhi tapu, me kī, ko Saint Bernadette of Lourdes.

Nā reira, kei runga tērā ingoa (Bernadette) i tō tohu whānautanga?

Kāore kau. Engari, i a au e tupu ake ana, i pōhēhē au ko Bernadette taku ingoa tūturu. I tōku tekau mā rua tau, i tukuna au ki Ōpunakē ki tētahi kura noho whare (boarding school), ki Hato Hōhepa. He hononga tō tērā kura ki te mea matua ki Heretaunga. I mau mātou i ngā kākahu ōrite, he ōrite ngā none (nuns) i tiaki i a mātou, ērā mea katoa. I taua wā, i kite tuatahi ai au i taku pepa whānautanga, ā, kāore te ingoa Bernadette i runga.

Kāore i rangona, kāore i mōhioia taku ingoa a Deirdre Ann. Ko te mea hātakēhi, i taku taenga atu ki Te Whare Wānanga o Waikato, i mōhio kē a Timoti ki tō mātou whānau, anā, i ngā wā ka pīrangi ia ki te whakato i ahau, ka puta mai te ingoa, ko Deirdre Ann. Engari mō Bernadette, ko tēnā te ingoa i mōhioia. Me kī, he maha tonu ngā tāngata ka karanga tonu i a au, ko Bernadette. Ki te rongo āku tamariki, mokopuna i tērā ingoa karanga, e mōhio ana rātou he tangata e tino mōhio ana ki a au, nō tērā ao.

Ki ō whakaaro, he aha koe i tapā ai ki aua ingoa, kua ki tētahi ingoa Māori?

Nā te mea, i ērā wā, i āhua rata ngā pakeke ki ngā ingoa Pākehā, kua ki ngā ingoa Māori. Ahakoa he ingoa Māori tō taku māmā, ko Charlotte Eva Te Mihinga Papesch. Koirā te ingoa o tētahi o ō mātou hapū o roto o Pirongia, ko te hapū o Ngāti Te Mihinga tēnā.

Nā reira, he reo Māori i tō koutou kāinga?

Āe. I kōrero takitoru taku māmā, taku pāpā, me taku koroua, engari kāore rātou i kōrero mai ki a mātou, kāore kau. Engari, i rongo mātou i te reo, nā reira, ko tō mātou whakahua he hāngai tonu, ā, i mārāma ki a mātou ngā kupu tohutohu, pēnei i te kai, mimi, momi, tata... ko ērā momo kupu iti nei. I kōrero Māori taku pāpā, ahakoa he Pākehā, nā te mea, i whānau mai taku pāpā i Pirongia; i tupu ake ia i te taha o ōna hoa Māori. I rēre haere te reo Māori i a ia e tamariki ana, nā reira, i mau i a ia. Waimaria mātou i te reo Māori o tō mātou pāpā.

I kōrero Māori taku pāpā, ahakoa he Pākehā, nā te mea, i whānau mai taku pāpā i Pirongia; i tupu ake ia i te taha o ōna hoa Māori. I rēre haere te reo Māori i a ia e tamariki ana, nā reira, i mau i a ia. Waimaria mātou i te reo Māori o tō mātou pāpā.

Ki ōu whakaaro, he aha te take i pupū ake ai te hiahia i roto i a koe ki te reo?

I te ora rāua tahi ko ōku mātua i te wā i huri au, me kī, kua mārena kē au, kua whai tamariki au, anā, i roto tonu i a au te hiahia ki te ako. Ahakoa kāore ō mātou pakeke i kōrero mai ki a mātou, i waenganui mātou i ngā mahi Māori o te hāpori. He nui ā rāua mahi i roto i te ao Māori, koirā pea i rata ai au ki te ako i te reo, nā te mea, i rongo au i te reo, engari, tē mārāma. Ko taku ihu nohinohi nei te take i hiahia ki te ako.

Tekau ōku tau i te wā i nuku mātou ki Te Awamutu, ā, i haere tonu ērā mahi i roto i te ao Māori. Ka nuku mai ki Kirikiriroa, ā, i roto ōku mātua i ngā mahi hanganga i te marae o

Hui te Rangiora, kei Clarence St, Kirikiriroa. Ko taku māmā te Hēkeretari i taua wā. I roto rā anō mātou i tērā ao, i rongo au i te reo, i ako au i ngā waiata i a au e pakupaku ana, engari, tē paku mārāma ki a au he aha tāku i waiata ai, kāore kau.

Nā reira, he aha koe i huri ai ki te rapu i tō ingoa Māori?

Kāore au i rapu. I Te Whare Wānanga o Waikato au i waenganui i ngā tau whitu tekau, ā, i wehe au kia whānau mai āku māhanga. Kātahi ka hoki tūturu atu au, i te tau whitu tekau mā waru. Ko au te wahine Māori pakeke o Te Whare Wānanga i taua wā. Kāore kau he kaiako wahine, anā, ko au te ākonga pakeke huri noa i Te Whare Wānanga, ko au te mea pakeke.

Rua tekau mā waru, whitu rānei ōku tau i tērā wā, nā reira, i te tamariki tonu au! Heoi anō, ko au te pakeke. Nā reira, i riro māku ngā mahi karanga a Te Whare Wānanga, i ngā hui katoa, ā, nā te mea kāore i a au tōku ake reo hei hanga i āku ake karanga, i whakaakongia ahau e Te Rangihau. Ko John Te Rangianiwaniwa Rangihau, koirā tōna ingoa roa.

Nā reira, i riro māku ngā mahi karanga a Te Whare Wānanga, i ngā hui katoa, ā, nā te mea kāore i a au tōku ake reo hei hanga i āku ake karanga, i whakaakongia ahau e Te Rangihau. Ko John Te Rangianiwaniwa Rangihau.

I tētahi ata, i karangahia au e te koroua rā, me tāna pātai, he panekoti pango tōu? Ā, waimaria ana au nā te mea i roto tētahi i taku pēke. I haere mātou tokowhā, ko mātou ko Te Wharehuia Milroy, ko taua koroua, ko Hirini Melbourne mā runga waka. I kite au i te anga atu mātou ki te Bay of Plenty, me taku whakaaro, Okay, kei te haere mātou ki whea? Ka tae ki Te Teko, kātahi ka huri mai te koroua me te kī, “Anei, akongia ēnei kupu”, ā, ka whiua mai ki a au tētahi karanga, nā reira, i te noho au ki te tūru o muri me te ngana kia mau ngā kupu ki taku hinengaro. Ka puta mātou i Te Teko, ā, ka tata ki Tāneatua, ka whiua mai te mea tuarua. Nā, i mua i tā mātou kuhunga ki Ruātoki, ka homai te mea tuatoru.

Ko mātou ko ngāku tamariki tokowhitu kua whai Tohu Paerua, Tohu Kairangi hoki i te mahau o Marutehiakina, tō mātou wharenui i te marae o Pūrekireki ki Pirongia.

Kātahi ka peka mātou ki te marae o Te Wharehuia! Ka tū te waka, i tere kite au he tangihanga! Oh my goodness! Tēnei kōtiro nō Waikato, tana wā tuatahi i roto i te rohe o Tūhoe, ā, he tangihanga! Heoi anō, ka puta mātou i te waka, ka kī mai te koroua, “*Hoake!*”. Kāore hoki au i te mārāma he aha te tikanga o te kupu hoake, heoi anō, i whakaaro au tērā pea me tīmata au, ā, ka kī mai ia, “*Te mea tuatahi.*” So, i whiua e au taku karanga tuatahi, ka hīkoi tonu mātou, ā, waimaria i mōhio au me pēwhea te whakaeke marae.

Ka hīkoi tonu, kātahi ka rongo au i tana reo, “*Hoake te mea tuarua!*”, nā reira, ka karangahia taku rerenga kōrero tuarua, ā, i whērā hoki mō te mea tuatoru. Ka tū mātou ki mua i te tūpāpaku rā, kātahi ka kite au ko wai ia, anā, he wahine e tino mōhio nei au, nā reira, i pupū noa mai ngā roimata, kātahi ka hoki atu mātou ki te noho whakararo.

I te wā e wehe ana, i kī au ki a Hirini i roto i te reo Pākehā, “*I’ve forgotten those words, I can’t remember a bloody word I said!*”, anā, i rongo te koroua me tana kī mai, “*Taihoa te wā, ka hokihoki mai.*” Anā, kei te tino tika tērā, i ēnei rangi tonu nei ka tiki tonu au i aua kupu; te pū mō āku karanga katoa.

I a koe e kōrero ana, i te huna au ki muri i taku pukapuka! Whuiii, heoi, i te mutunga iho, he wheako tino pai mōu, nē? Nā reira, i whai ingoa Māori koe i a koe e ako ana ki Te Whare Wānanga?

Āe, i te tau whitu tekau mā waru, koirā hoki te tau i tīmata ai tā mātou kapa haka. Ko taua koroua tētahi o ō mātou kaiako, ko Tīmoti te mea matua, engari, ka tūpou a Tīmoti, Te Wharehuia, me Hirini ki te koroua, i ngā wā katoa, ko ia te matua. Ka āwhina hoki te koroua i te taha kapa haka. Hika! He purari mārō ia, heoi anō, he rawe tonu. I te tau whitu tekau mā iwa, tā mātou tū tuatahi, ā, i riro i a au te taonga a te kaitātaki wahine. Koirā te wā tuatahi i taea te whakataetae mō taua taonga, ā, ko au te mea tuatahi ki te toa i taua taonga.

I tērā tau, ahakoa he kapa hou rawa atu mātou, i wehe mātou me te tohu mō te kaitātaki wahine, te waiata koroua, i tuarua mātou mō te whakaeke, ā, i tuatoru mō te waiata ā-ringa, nā reira, he maha ngā taonga i riro i a mātou. I te hokinga mai, i haere mai te koroua ki a au ki te pātai mai mēnā ka hiahia au ki te ako ki te mau patu. Koirā tētahi o

ana tohungatanga, ko te mau rākau. E ai ki a ia, mā te wahine te patu, kaua ko te taiaha. I tere whakaae au, ā, i taku piringa atu ki te koroua i mōhio haere a ia ki a au me ōku āhuatanga. I mua tata tonu mai i te tūnga o Te Whare Wānanga o Waikato kapa haka, i te tau waru tekau mā tahi, i karangahia ahau ki te ruma kapu tī o A Block, ki Te Pua Wānanga ki te Ao (ki Te Whare Wānanga o Waikato). I reira ngā kaiako katoa (Timoti, Te Wharehuia, Te Rangihau) e noho noa iho ana, me te kī mai a te koroua, “*Kei te hiahia kia whoatu ki a koe he ingoa Māori?*”

I kī mai a Te Rangihau, “*Kua whakaarohia e mātou, ā, me tapa koe ki tētahi ingoa Māori.*” Ko tana kī mai, i te tuatahi, i whakaarohia te ingoa, Te Reo, nā āku mahi waiata, karanga, ērā mea katoa. Heoi anō, koirā hoki te ingoa Māori o Miria Simpson, nā reira, i kī te koroua kāore ia i rata ki taua ingoa. Ko te ingoa i whakaarohia e ia ko Te Rita. Ko tāna i whakamārama mai, i puta mai te ingoa i te kupu āritarita, engari, ko tōna tino whakamārama, he āhua ōrite ki te kupu pukā, arā, ko te extrovert, out there, bubbly, ko tērā momo tangata. Kua kitea e rātou tōku āhua me tōku reo, anā, koirā te ingoa pai ki a rātou. Ki a au nei, he tino hōnore i whakaarohia e rātou kia riro i a au he ingoa Māori, anā, he hōnore anō nā te koroua i whakaaro.

Mai i tērā wā, ko Te Rita tōku ingoa. I roto i ngā (tau) iwa tekau, i tīni au i taku ingoa mā te ture, ki te Registry. I haere au ki te whakatūturu i taku ingoa ki a Te Rita Bernadette. I whakaaro au, nā te mea, kāore i whakamahia, kāore he tino take kia pupuri tonu i te ingoa o Dierdre Ann. Engari, i pupuri i a au te Bernadette, nā te mea ko tētahi hāwhe o tōku ao ka karangahia tonuhia ahau ko Bernadette.

Ki ōu whakaaro, kua rerekē koe i tō ingoa Māori?

Ko te rerekē noa iho, ko te mōhio o āku siblings he ingoa Māori tōku, koirā noa iho. Aku hoa, i mōhio kē ki a au hei Bernadette, ka haere tonu ki te karanga Bernadette, kāore he aha ki ahau. Ahakoa te ingoa ka puta mai, ka karangahia mai, he pai tonu ki a au.

Ki ō whakaaro, e rua ngā ao e hikoitia nei e mātou?

Āe, mārika. Ahakoa te pōhēhē o te ao Pākehā, kei te tino whai wāhi ai tātou (ki tō rātou ao) me te harikoa i taua whai wāhi ai, kāore, kāore au i te whakapono ki tērā. Engari koirā

tō tātou tohungatanga, ka taea e tātou te Māori te hīkoi pai ki roto i te ao Pākehā, engari ko te Pākehā, kāore kau. Koirā i mīharo ai au ki taku pāpā, i pōhēhē au he Māori a ia, tae noa ki te wā i haere au ki Ōpunakē, ki St Joe’s, kātahi ka whiwhi taku pepa whānau me te kī, Eric James Papesch, he Pākehā. I runga rā ko te kupu Pākehā, kaua ko te kupu English, European, aha rānei, ko te kupu Pākehā tonu. Kāore taku pāpā i tū ki te marae whaikōrero ai, kāore kau. Ko tāna, kāo, mā te Māori anahe tērā wāhi, ko ngā wāhi tapu mā te Māori anahe, i mōhio pai taku pāpā ki tērā, anā, tino rata ia ki te tū ki muri.

E mea ana koe he rerekē pea mō ngā tamariki, pēnei i āu tamariki i tupu ake ai i te ao Māori?

Āna! Kāore rātou i te tū i waho o tō rātou ao me te titiro whakaroto, kei roto rā anō rātou i tō rātou ao Māori. Ka pakeke, ka ako haere rātou me pēwhea te whīkoi i te ao Pākehā. Ko tāku i rongo ai, i kite ai, i ngētehi wā e raru ana rātou i ō rātou ingoa Māori. Heoi anō, kāore anō tētahi o rātou i huri mai ki te kī mai, “*He aha i kore ai koe e homai he ingoa Pākehā?*”, kāore kau. Kua kite hoki au i tā rātou tapa i ā rātou tamariki, tuatahi- ki te ingoa Māori.

Ki ō whakaaro me whai ingoa Māori ngā tamariki Māori katoa?

Āe. Kia haere tonu te reo, kia ora tonu te reo. Mā reira ako tuatahi ai rātou ki te reo, te ako i ō rātou ingoa. He kōrero kei roto i ngā ingoa katoa.

Ko Hineitimoana Greensill Tōku Ingoa

Tēnā koe, e hoa. Kua roa tāua e noho hoa ana ki a tāua anō, engari, kia mōhio pai te kaipānui, kōrero mai mō tō whānau: nō hea koutou, ko wai koutou.

Nō Whāingaroa taku whānau.

Ko tētehi maharatanga anō, ko te noho whenua ki Āwhitu. I ahau e nohinohi ana, ka noho hoki mātou ko taku whaea, ko aku tungāne ki reira, kia kore ai te whenua e riro i tētehi kaipāmu Pākehā. E toru tau mātou e noho ana ki reira, ā, ka noho taku pāpā ki Tāmaki, ki reira mahi ai. Haere atu ai ia ki Āwhitu i ngā rā whakatā kia kite i a mātou, kia tautoko hoki i te noho whenua. Mō ngā marama e ono pea, he tēneti tō mātou whakaruruhau, engari, nāwai, nāwai, ka hangaia e taku koroua me taku pāpā tētehi wharepuni mō mātou. Ka taka te wā, ka haere mai tōku kuia ki te tiki i a au me tana kī atu ki tōku whaea, “*Me haere tēnei kōtiro ki te kura*”. Nō reira, i hoki māua ki Whāingaroa, ā, ka noho ki tōna taha mō tētehi wā. Nāwai rā, ka mutu te noho whenua ki Āwhitu, ā, ka hoki taku whaea me aku tungāne ki tō mātou kāinga ki Tāmaki. I muri tata mai, ka tukua ahau e tōku kuia kia hoki ki ōku mātua, ā, ka noho tahi mātou ki Tāmaki. Kāore i roa, ka hoki pēnei mai ki te rohe o Waikato. I Kirikiriroa mātou mō tētehi tau, kātahi ka hoki ki te kāinga, ki Whāingaroa.

Ko māua ko taku kuia, ko Tuaiwa Hautai Kereopa (Eva) Rickard tōna ingoa.

Ko wai ō mātua, ā, he aha ā rāua tūranga mahi i ō rāua wā?

Ko Angeline Rickard tōku whaea, ko Ngahina tōna ingoa Māori. Ko Alan Greensill tōku pāpā. I te wā i Tāmaki Makaurau mātou, i Āwhitu hoki, he kaimahi tōku pāpā mō tētehi o ngā kaunihera o Tāmaki Makaurau. He hanga materahi ia. Nō tō mātou hūnuku mai ki Kirikiriroa, ka mahi ia i taua mahi tonu ki Te Kaunihera o Kirikiriroa.

Ko tōku whaea, he kaiako ia. I ahau e nohinohi ana, ka noho ia ki te kāinga, engari i mua i tērā, he kura māhita ia. I te wā i haere ai au ki te kura tuarua, ka hoki taku

māmā ki te whare wānanga ki te ako i te ture me te mātai matawhenua. I muri i tōna whakapōtaetanga ka riro i a ia tētehi tūranga hei kaiako ki te tari mātai matawhenua o Te Whare Wānanga o Waikato.

I kōrero Māori ō mātua ki a koe, i a koe e tipu ake ana?

Kāo. I āhua mōhio taku whaea ki te reo Māori engari he kaha ake tana whakarongo ki te reo, tēnā i tana kōrero. I whakamahia e ia ētehi kīanga māmā noa nei ki te kāinga, i te wā kai, engari kāore i tino rangona te reo i roto i tō mātou whare. Kāore hoki aku tūpuna i kōrero i te reo Māori ki a mātou.

Ko tōku koroua, he āhua rite ki taku whaea, he pai tana whakarongo ki te reo, engari kāore au i tino rongorongo i a ia e kōrero ana. Ko taku kuia, ko tōna reo tuatahi tērā, engari ka kaha huri ia ki te reo Pākehā i tōna taiohitanga. I pērā i runga i ngā āhuatanga o te wā me ngā pēhitanga i pā ki te iwi Māori, ki ngā tamariki Māori hoki ki te kura. I te wā e whawhai ana ia mō te whenua, i ngā tau whitu tekau, i tīmata anō ia ki te whakamahi i tōna arero Māori i roto i ngā huihuinga Māori, i roto hoki i ngā uiui me ngā kairiipoata reo Māori. I tōna kaumātuatanga, ka kōrero Māori hoki ia ki ngā mokopuna i te kōhanga reo, ā, i a au e ako ana i te reo ki te whare wānanga, tērā ētehi wā i kowhete ia i ahau mō taku whakamahi i te mita o iwi kē, i wero rānei ia i taku pīnati me ētehi rerenga Māori.

Ko mātou ko Pāpā, ko Māmā

I te wā e whawhai ana ia mō te whenua, i ngā tau whitu tekau, i tīmata anō ia ki te whakamahi i tōna arero Māori i roto i ngā huihuinga Māori...

I tō whānautanga mai, i tapaina koe ki ēhea ingoa? Ko Alcira tētahi nē?

E toru ōku ingoa, ko Eva Alcira Hineitimoana, engari ko te ingoa i whakamahia i ahau e tupu ake ana ko Alcira. Koirā taku ingoa ki te kura, ki te kāinga, ki ngā

wāhi katoa, ā, e whakamahia tonutia ana e tōku whānau me ētehi o ngā hoa o mua. Ko tōku ingoa tuatahi, a Eva, koirā te ingoa o te whaea kēkē o taku pāpā. Kāore āna tamariki, ā, ka tukuna mātou ki Te Waipounamu kia noho ki tōna taha i ngā hararei. Ko Eva hoki tētehi o ngā ingoa i whakamahia e taku kuia. Ehara i te mea ko tōna ingoa tūturu, engari he ingoa kārangaranga mōna.

Ko Alcira te ingoa o tētehi o ngā tino hoa o taku whaea, nōna e noho ana ki Ahitereiria i ngā tau whitu tekau. I reira ōku mātua mō tētehi wā i mua i taku whānautanga mai. He penapena pūtea te mahi, he hōpara i te ao, he tiroiro whenua hoki. Nō Āketina a Alcira, ā, pērā i te ingoa Eva, he whakamahara, he whakanui hoki i te tangata te take i tapaina ai ahau ki taua ingoa. Mō tōku ingoa, a Hineitimoana; nā taku kuia ahau i tapa ki tērā ingoa. I Whāingaroa ia i te wā i whānau mai ahau, ā, ka tae te karere ki a ia ka whakahokia tō mātou whenua. Ka titiro whakawaho ia ki te moana o Whāingaroa, ā, ka toko ake te whakaaro kia tapaina ahau ki te ingoa Hineitimoana.

Ka titiro whakawaho ia ki te moana o Whāingaroa, ā, ka toko ake te whakaaro kia tapaina ahau ki te ingoa Hineitimoana.

Nā reira, nā te aha koe i huri ai ki te whakamahi i tō ingoa Māori hei ingoa tuatahi?

I te tau iwa tekau mā ono, ka uru ahau ki tētehi kaupapa e kīa nei ko Te Tohu Paetahi. He akoranga e rumakitia ai te tauira ki reo rangatira. I tērā wā, i rongorongo ahau i te kōingo ki te ako i te reo, kia matatau hoki ki te kōrero. Koirā au i haere mai ai ki Te Whare Wānanga o Waikato.

Ka tīmata te kaupapa nei, a Te Tohu Paetahi, ka whakaaro ahau, 'Kei te hiahia au kia whakamahi i tōku ingoa Māori. E kaingākau ana ahau ki te reo Māori, e ako ana ahau i te reo Māori, e tika ana kia whakamahia tōku ingoa Māori.'

Ki te āta wetewete au i te take i pērā ai ōku whakaaro, he momo tohu hoki o te whakawhiti ki tētehi ao kē. I ahau e tupu ake ana, ka hokihoki tonu au ki te kāinga, ki Whāingaroa, ka noho ki te taha o taku kuia, ka haere ki te pā, engari, i te nuinga o te wā, ko te ao Pākehā,

ko te reo Pākehā anō hoki e karapoti ana i ahau. I te wā i tīmata taku ako i te reo Māori, i uru ahau ki tētehi ao kē. Kāore au i tino whakaaro ki te whakamahi i tōku ingoa Māori hei ingoa tuatahi i mua i taku taenga mai ki te whare wānanga nei.

I te wā i tīmata taku ako i te reo Māori, i uru ahau ki tētehi ao kē.

I te wā i toko ake te whakaaro kia whakamahi i tō ingoa Māori hei ingoa tuatahi, i aha koe? I huri koe ki te kī atu ki ngā tāngata katoa, ko Hineitimoana kē au ināianei?

Kāo. Kāore au i pērā. Ki te kāinga, ko Alcira tonu ahau. Kāore he raru ki ahau kia rua, kia toru rānei ōku ingoa. Ko Alcira ahau ki te kāinga; ko Hineitimoana ahau ki te mahi, ki mua i te aroaro o aku tauira. I te wā i uru ahau ki Te Tohu Paetahi i whakamahi au i taku ingoa Māori, engari kāore au i kī atu ki taku whānau, koinei tōku ingoa ināianei.

Nā reira, ki ō whakaaro, kua rerekē koe i tō ingoa Māori? Kua rerekē rānei te ao ki a koe?

I te mea ka haere ngātahi taku ako i te reo me taku whiriwhiri i tōku ingoa Māori hei ingoa tuatahi mōku, āe, e tika ana te kōrero kua rerekē tōku ao. Ehara i te mea kua rerekē ahau, engari kua rerekē aku pūkenga. Kāore i ahau te reo i mua i taku whakamahi i tōku ingoa Māori. Kua tino rerekē rawa atu tōku ao i tōku ingoa Māori, kua rerekē hoki taku titiro ki te ao. Koirā hoki tētehi āhuatanga o te ako i tētehi reo, ka noho ko taua reo hei matapihi ki tētehi ao kē.

Ki tō titiro, he aha ngā hua kua riro i a koe nā runga i te whakamahi i tō ingoa Māori?

Ko tētehi mea kāore anō kia kōrerotia, mehemea ka titiro ki ahau, arā, ki tōku āhua, ki tōku kanohi, kāore pea te tangata e whakaaro he Māori ahau. Koirā tētehi hua o te whai ingoa Māori, ka mōhiotia he Māori ahau. Engari, ko tētehi mea nui kē atu ko tāku ake rongō i tōku āhua Māori. Koirā tētehi hua nui o te whakamahi i tōku ingoa Māori, i tōku reo Māori anō hoki. I tua atu i tēnā, he whakamaharatanga hoki ki tōku kuia. Ko te ingoa nāna i tapa ki ahau, arā, a Hineitimoana, ka mau tonu mō ake tonu atu.

He mea nui tēnā ki a koe i tērā wā? Kia mōhio te ao, he Māori koe?

Kāore au i tino whakaaro ki tērā. Mōhio tonu ahau he Māori au. He whānau Māori tōku, he tūpuna Māori ōku, he hononga kaha anō hoki tōku ki taku ūkaipō. Tērā tētehi wā he mea nui pea tērā ki ahau, engari kua kore au e whakaaro pērā mō te wā roa, i te mea he rerekē katoa tōku ao, me te āhua hoki o taku titiro ki a au anō, tēnā i te wā e taiohi ana.

He whānau Māori tōku, he tūpuna Māori ōku, he hononga kaha anō hoki tōku ki taku ūkaipō.

Ki ō whakaaro, me whai ingoa Māori ngā tāngata Māori katoa?

Ki tōku whakaaro, he kōwhiringa. Ko te ingoa Māori, he tino tohu o te tuakiri Māori, ā, inā te ātaahua. Waihoki, ko te tapa i te ingoa, he tikanga nui i roto i tō tāua ao hei whakamahara i ngā kaupapa o te wā, hei whakanui hoki i ngā tūpuna i roto i tō tātai whakapapa. Arā noa atu ngā kōrero mō ngā tikanga tapa ingoa. Nō reira, he mea whakahirahira te ingoa Māori ki ahau, ā, koirā i tapaina ai ngā ingoa Māori ki aku tamariki. Engari, mā tēnā, mā tēnā e whiriwhiri.

Ko Atakohu Middleton Tōku Ingoa

Hei tīmatanga kōrero pea mā tāua, nō hea tō whānau, ā, ko wai koutou?

Mēnā ka huri ki te whakapapa o taku matua, he whakapapa nō Ngāti Māhanga,
engari he whakapapa Pākehā hoki tōna, nō Ingarangi.

Ko tōku māmā, he wahine nō Ahitereiria, engari nō Airani tōna whakapapa.

I kuraina au ki Te Raki Paewhenua, ki
ngā kura kāwana, i te mea, koirā ngā
kura tata ana ki tō mātou whare. Nā
reira, i kuraina au ki Willow Park Primary,
ki Takapuna Primary, ki Takapuna Normal
Intermediate School me Takapuna
Grammar hoki.

He kāmura taku pāpā i tōna oranga
katoa, i whai ia i tana tohu hei kāmura,
nā te mea, koirā te āhua o tērā wā; me
whai tūranga tauira mahi e te tangata ka
tika. Ka mutu, he hēkeretari taku māmā
i tōna wā.

Ko mātou ko Keith, ko Pāpā.

Ka pai, nā reira, i kōrero Māori ō mātua ki a koe? Kāore rānei?

Kāore. I mōhio pai taku pāpā he Māori ia, engari he kūare ia ki tana iwi, ki tana marae, ki
tana reo. I āhua kaikiri ia ki tōna ake tuakiri. I tupu ake ia i te wā, mēnā he hāwhe-kāehe
te tangata, he moumou wā te wāhanga Māori. He āhua kirimā au, nā runga i te āhua o
taku māmā, engari, i te wā i tīmata au ki te pātai atu mō tēnei mea te tuakiri Māori, i kī
mai tōku māmā, “He kūare tō pāpā ki tōna tuakiri Māori, kāore ia e hiahia ana ki te kōrero
mō tana tuakiri Māori, engari, mehemea he mea whakahirahira ki a koe, māku koe e
tautoko.” Nā taku māmā au i akiaki ai ki te whai i taku whakapapa. Kei te maumahara
tonu au ki āna kupu, “You should be proud of your Māori heritage.”

Ko mātou ko ōku mātua.

He rite tonu taku kōrero ki tōku hoa rangatira mō ngā rā o tōku ao, me taku rongo i tētehi mea e ngaro ana. Ahakoa āku mahi i roto i te ao Pākehā, te whai i taku tohu kairiipoata, te aha, te aha, i roto i ngā tau, i te mōhio tonu au kua ngaro tētehi mea. Kāore au i te paku mōhio he aha taua mea, engari, i te wā i tīmata au ki te whai i taku tuakiri Māori, ki te ako i te reo Māori, i puta mai te māramatanga, ko te mea e ngaro ana, ko taku tuakiri Māori.

I te wā, e toru tekau mā ono pea ōku tau, i hoki atu au ki taku marae. E rima tekau ōku tau ināianei. I ruku au ki roto i taku whai i te reo Māori, nā te mea, he nui taku hiahia ki te whakarauora mai i taku tuakiri Māori, taku reo Māori me ōna tikanga. Kei te maumahara tonu au ki te kōrero o taku māmā, “*Me whai! Koirā tētehi wāhanga o tō tuakiri!*” Nō reira, i roto i ngā tau kua taha ake, he nui taku whai wāhi atu ki ngā kura reo ā-motu, ngā kura harangotengote ki AUT (Te Wānanga Aronui o Tāmaki Makau Rau), otirā, ki ngā hōtaka rumaki reo ki Te Wānanga o Aotearoa.

Tērā pea, he mārakerake te kite, ko te reo Māori taku tino whāinga. Ka haere au ki ngā kura reo katoa, i te mea, tē taea te kōrero Māori ki tōku ake whare. Ko te kura reo tētehi wāhi tino taurikura mōku, nē? I roto i ngā tau, kua piki taku māia, ā, kua whakawhānuitia e au taku pātaka kōrero. Me kī, he hoa haere te pikinga o taku reo me te pikinga o taku kaha i roto i te ao Māori.

Ka haere au ki ngā kura reo katoa, i te mea, tē taea te kōrero Māori ki tōku ake whare. Ko te kura reo tētehi wāhi tino taurikura mōku...

Me mihi ka tika rā ki tō māmā me āna kupu akiaki! Ko Julie Maree tō ingoa Pākehā nē hā? Nā reira, ki ōu nā whakaaro, he aha koe i tapā ai ki te ingoa Pākehā hei ingoa tuatahi, kaua ki te ingoa Māori?

Ko Julie Maree Middleton taku ingoa o mua. Te āhua nei, he ingoa pai noa iho ki ngā taringa o ōku mātua. Nā te mea, ka noho ki te ao Pākehā aku mātua, ā, he ao tino kaikiri i taua wā. E ai ki aku mātua, he tāngata Pākehā rāua, nō reira, me whai ingoa Pākehā au; he pērā i te nuinga o ngā tāngata kei tō rāua hāpori i taua wā.

Nā reira, nā te aha koe i huri ai ki te rapu i tētahi ingoa Māori? Taihoa, nāu anō tō ingoa Māori i rapu? He mea takoha rānei ki a koe?

Kāore au i rapu. Engari, i te wā i tīmata au ki te haere ki ngā kura reo, ka tūtaki au ki ngā tāngata ingoa reo Māori, ā, ka whānui ake tōku tirohanga ki te ao. Kātahi ka tīmata au ki te whakaaro, “*He pai ki a au te whai i tētehi ingoa Māori!*” Engari, i te mōhio pai au ki ngā āhuatanga o te ao Māori kia tapa mai tētahi ingoa ki a koe, nā reira, te whakaaro me waiho tērā hiahia ōku ki te taha. Ko tāku kē, he whakapono ki ngā mahi a te wāhi ngaro, me te tatari kia tohua mai e rātou. Heoi, ahakoa taua whakataunga, ka āhua mīharo tonu ahau i te wā i tapaina mai taku ingoa ki a au, i te mea, kāore au i paku tonu atu, ā, kāore a Pānia rāua ko Ngaringi i te paku mōhio ki taku hiahia.

Nā reira, nā Pānia Papa rāua ko Ngaringi Katipa koe i tapa?

Āe, i haere au ki te pōwhiri i te rā tuatahi o tētahi kura reo ki Tokoroa. Nā, i a mātou e hongī haere ana, e ai ki a Ngaringi, ka huri a Pānia ki a ia me te pātai, “*He ingoa Māori tō Julie?*” Ka whakautua e ia, “*Te āhua nei, kōo!*” Nā reira, ka puta i a rāua te whakaaro, kia whai ingoa Māori pea ahau. E toru pea ngā rā, i muri mai i tēnā, i whakauru atu au ki te karaehe o Ngaringi me ngā mahi whakawhānauanga, kātahi ka mea mai ia: “*I tāu whakaeketanga mai ki te Papa o Te Aroha, i uru noa mai te whakaaro ki a māua ko Pānia kia tuku te ingoa Māori ki a koe, hei tīpare raukura i tō reo, i tō wairua me tō ngākau Māori. Ahakoa nāku anō te ingoa i whiriwhiri, nō māua kē te whakaaro. Ā kāti, ko taua ingoa rā, ko Atakohu. Koia ko te haeata e hāpai ana mai ki runga i ngā maunga whakahī hei waitohu noa i te rā hōu e ura mai ana. Kei reira hoki a Atakohu e kani mai rā. Ko koe, e hoa, engari tonu, ko koe!*”

Ko mātou ko taku tungāne ko Brad (taha mauī), ko taku hoa rangatira ko Andrew.

te āhua o taku wairua i taua wā – he ohorere katoa! I te whakaaro ahau, ‘Ee! Kei te hē aku taringa’.

Whuuiiii! Kāore e kore, i tere whakaae koe ki taua ingoa?

Ā muri mai i taua karaehe, kotahi atu au ki te rapu i tōku tino hoa, ā, nāna i kī mai, “Me whai! Me whai!” I rapu hoki au i tētahi atu hoa i taua rā tonu, ā, nāna i kī mai, “Oh, he tohu tērā!” I waea atu au ki taku hoa rangatira i taua rā tonu, he Pākehā ia. I whakamārama atu au ki a ia te kōrero a Ngarangi, ā, nāna i kī mai, “Mēnā e hiahia ana koe, mahia!” E rua tekau mā rima tau te roanga o tō māua noho ngātahi, nō reira, he tangata tino tautoko i taku tuakiri Māori me te ao Māori. Kua kitea e ia, i roto i ngā tau, te pikinga o taku māia ki roto i te reo Māori, te ao Māori me ngā tikanga Māori, nā reira, ka pai mai ia.

I pātai hoki au ki aku tungāne tokorua. Ko tētehi kei Ahitereiria, ko tētehi kei Te Raki Paewhenua, ā, i kī mai rāua, “E pai ana tērā, whāia tō ngākau.” Ko te mea matua ki au, kua wānanga tahi mātou ko taku hoa rangatira, ko aku tungāne, ko aku hoa tino tata, i te kaupapa. I muri mai i tērā, ka īmēra atu au ki a Ngarangi me ētehi pātai, nā te mea, he kairiipoata ahau, he mea nui kia mōhio rawa ahau he aha te aha. Nā, i taua wā, ka kī mai a Ngarangi, “Koirā tō ingoa mēnā e hiahia ana koe”, ka mutu, he tino ātaahua tana

...e ai ki a Ngarangi,
ka huri a Pānia ki a ia
me te pātai, “He ingoa
Māori tō Julie?” Ka
whakautua e ia,
“Te āhua nei, kāo!”

Tokomaha ōku hoa i roto i tērā rōpū,
ā, i mīharo rātou katoa ki tana kōrero.
I taua wā, atu i taku hoa rangatira,
kāore anō au kia whāki ki tētehi atu
taku hiahia ki te whai i tētehi ingoa
Māori mōku. E maumahara pai ana au ki

īmera mai ki a au, nā reira, ka whakaaro ahau, ‘āe! Koirā taku huarahi hei whai i taku ingoa Māori’. Nā reira, kātahi ka tono au ki Te Tari Taiwhenua kia panoni i taku tiwhikete whānautanga mai.

Anana! Nā reira, ki ōu whakaaro, kua rerekē koe i tō ingoa Māori?

Āe, nā te mea he kiritea tēnei. Ehara i te mea he raru tērā ki a au, engari i ētehi wā i tēnei ao, mēnā he Māori kirimā koe, ka puta mai he pātai hōhā rawa atu: “Are you Māori?” “You don’t look very Māori!”, te mea, te mea. Ka kī atu au ki aku tauira (i te whare wānanga), “Ko te whakapapa te mea nui, mēnā he whakapapa Māori tō te tangata, he Māori ia!” Engari, i a au e whai ana i taku tuakiri Māori, i te reo Māori, he āhua uaua tērā mōku, i te mea, e ai ki ētehi, e kawe tika ai koe i tō tuakiri Māori me parauri tō kiri. Heoi anō, kei te mōhio pai au ināianei, ko taku whakapapa te mea nui, ā, ka tū hāneanea au ki roto i taku tuakiri, taku reo, ngā tikanga, me ērā momo mea katoa. Kei te mōhio au ki taku whakapapa. Ka mutu, ahakoa ngā pātai pōrangi a te kūare i ētehi wā, hei aha! Kei te mōhio au, he Māori au!

“Ko te whakapapa te mea nui, mēnā he whakapapa Māori tō
te tangata, he Māori ia!”

Te āhua nei, kua tino whai hua koe i tō ingoa Māori?

Āe, tino, kua tau. Kei reira taku ingoa Pākehā, ko Middleton, ā, ko taku ingoa Māori, ko Atakohu. Kua tau au i roto i ngā taha e rua o taku whakapapa, nā te mea, ahakoa ka kī au he Māori ahau, kāore au mō te whakahē i taku tuakiri Pākehā, i te mea, ko tōku māmā, he māmā pai rawa atu, he wahine toa! Nāna i akiaki mai, “Whāia tō whakapapa, whāia ō tikanga, whāia tō reo.”

I ētahi wā he uaua te kawe i tō ingoa Māori?

Nā te mea he ingoa Māori, ka hē te whakahua i ētehi wā. Engari kei te mōhio pai au, he ao Pākehā tēnei, he kūare te nuinga o ngā tāngata ki tēnei mea te whakahua tika i te ingoa Māori. Me manawanui au; kei te mōhio pai au ki te āhua o tēnei whenua.

Kei te mōhio pai au, mēnā ka āwhina au i a rātou ki te whakahua tika, he akoranga tērā mā rātou. Kua tau tēnei, kua harikoa au. Ka titiro au ki ngā tau kei te heke mai me te whakaaro, 'Āe, koirā tāku, ko Atakohu ahau.'

Ki ōu whakaaro, me whai ingoa Māori ngā tāngata Māori katoa? Kāore rānei?

Kei ia tangata, kei ia tangata tōna ake whakaaro ki tērā. Tē taea te kī, me whai ingoa Māori ngā tāngata katoa, i te mea, he rerekē te whīkoi o tēnā tangata, o tēnā tangata. Ki te tirohanga Māori, he tino taonga te ingoa, i te mea, i te nuinga o te wā, he whakapapa tōna, ā, ko te ingoa Māori he tino pou mō te tuakiri. Heoi, tē taea te kī, mēnā ka ū te tangata Māori ki tōna tuakiri Māori ka whai ia i tētehi ingoa Māori. He rerekē te horopaki o ia tangata, o ia tangata. Mēnā ka puta i a koe te hiahia, me whakarongo ki tō wairua.

He mea nui te whai ingoa Māori mō ngā tāngata pēnei i a au, i te mea, te tokomaha o mātou o taku reanga, kāore he reo Māori, ā, kāore i te tino kaha ngā tikanga Māori. Me kī, he āhua uaua ērā mea te whakahoki mai ki a mātou, engari ka taea! Nā reira, ko te ingoa Māori, koirā ko tētehi tino taonga, ko tētehi tino koha ki a au, mō ake tonu atu.

Ko Hinekura Smith Tōku Ingoa

Nō hea koutou ko tō whānau? Ko wai koutou?

I te taha o tōku māmā
Ko Tinana te waka
Ko Whangatauatia te maunga
Ko Roma te marae

He tamaiti atawhai tōku māmā ki Te Rarawa. Kua tipu ake au i te pā harakeke atawhai, te pā harakeke aroha o Roma, i ngā ringa raupā o ngā wāhine raranga, i ngā wāhine whatu ki reira. Engari, nō Taranaki maunga tō mātou nei whakapapa Māori, i te taha o tōku māmā, ā, ko te pāpā o tōku māmā nō te whānau 'Te Weri'. Kei te hīkoi tonu mātou i tērā o ngā huarahi ki te hoki atu ki reira kia matua mōhio mai ki tēnā taha o te whakapapa.

Kāore taku karani pāpā i aro atu ki te ao Māori, i tino aro kē ki te ao Pākehā. Ko Te Weri te ingoa whānau, engari ka huri atu te ingoa whānau kia noho hei ingoa waenga kia huna te ingoa. Kua wareware i a au tōna ingoa Pākehā. Ehara ia i te tino kiritea engari ko tōna whāinga kia whai atu i te ao Pākehā, kia nohotahi me te ao Pākehā.

Me kōrero au mō tōku pāpā
Ko Witchurch te maunga
Ko South Hampton te moana
Nō Ingarangi tūturu taku pāpā

I tōku whānautanga mai, i te tau 1976, ka hiahia a māmā ki te tapaina tētahi ingoa Māori ki au, engari, i te whakahē mai tōku pāpā. I taua wā, i te kaha haere tōku māmā ki tōna tuakiri Māori. Ko au tōna pēpi tuatahi, ā, he pēpi nui rawa atu au. I mea atu tētehi o ngā nēhi ki a Māmā, *"Oh, e rite ana ki te pēpi e toru marama te pakeke, 11 pāuna."* He pēpi mōmona rawa! Te maha hoki o ngā makawe whero rawa atu, pērā ki a Annie, he pēpi Annie.

Ko māua ko tōku māmā.

I mea mai koe, i hiahia tō māmā kia tapa i a koe ki tētehi ingoa Māori, engari, kāore tō pāpā i whakaae? Nā runga i te... ?

Kāore anō au kia pātai atu ki a Pāpā, engari, ki tā Māmā tirohanga whakamuri, i te tino āwangawanga a Pāpā- me pēhea tēnei pēpi nui, tēnei pēpi mā rawa, whero rawa te pane, whero rawa te makawe... me pēhea tēnei kōtiro kirimā e kawe atu i tētahi ingoa Māori? i runga i ngā āhuatanga o taua wā. Ko tētahi o ngā mea pōuri ki taku māmā, kāore ia i whawhai atu kia tapaina tētahi ingoa Māori ki a au.

Ko tā Māmā mahi, ruarua noa iho ngā whānau Māori hei āwhina atu i a ia. Mehemea he karani, he whaea rānei hei tautoko, hei pātai atu, kia kōrero tahi ai mō tana hiahia ki te tapa ingoa Māori ki tēnei pēpi: Me aha? He aha tētahi ingoa? Kāore ia i mōhio ko wai te ingoa i hiahia e ia, engari, i mōhio ia me ingoa Māori. Nō reira, ko 'Lisa Jane' te ingoa i taku whānautanga mai. Ka tae atu au ki te kura tuatahi, ka whakatoi mai ngā kōtiro, ko 'Lisa Jane Kaka Stain.' Kāore i paku pai taua ingoa ki a au, nā reira, ka taka te Jane, ka tū tonu te Lisa.

I tōna tīmatanga ko Lisa Jane, kātahi ka taka i a koe te Jane kia tū mai ai ko Lisa kē. Ka rawe! He aha te mahi a tō pāpā i tōna wā?

He pirihihi ia. Ko te take i wehe atu a māmā rāua ko pāpā, ka kaha ake, ka kaha haere a Māmā i roto i tōna ao Māori, ā, i mea mai a Pāpā, "*Kei hea au i tēnei ao?*" Ko tā māmā ki a pāpā, "*Haere mai, haere mai ki tōku taha*", engari, kāore ia i pīrangi. Ki tōna ake whakaaro, tana ūpoko mārō, tē taea, nā te mea, ka whakaaro ake ngā tāngata, 'Ko wai tēnei tangata nō Ingarangi e hīkoi haere ana me tēnei wahine Māori?'

Ko tā māmā, he tiaki tamariki; ko ngā mea nohinohi. E rima tekau ngā tau ia e tiaki tamariki ana. I whakaako hoki ia i roto i ētahi o ngā Whare Wānanga. Ko tētahi hiahia

nōna ki te whakatūwhera i tētahi Puna Reo, engari, ko tana pakeke i tēnei wā, e whitu tekau mā toru te pakeke. E mahi tonu ana ia mō Te Wānanga o Aotearoa. Ki te kore ia e mahi, ka mate, he wahine pērā.

I tupu ake koe i hea? I Te Taitokerau?

Ki kōnei, ki Tāmaki ki te Uru. I whānau mai ai, kuraina ai, noho ai, hoko whare ai au i konei tonu. Ahakoa, e toru tau au i Kirikiriroa, i a au i te whare wānanga, i Te Tohu Paetahi. I tīmata au i te tau e iwa tekau mā whā, ā, i te tau e iwa tekau mā whitu i hoki mai au ki konei. He pōtiki rawa atu au i taua wā. Tekau mā whitu ōku tau i te wā i tīmata au i te whare wānanga.

I tapaina te ingoa Pōtiki e tōku whānau Te Tohu Paetahi ki au i taua wā, i a au e ako ana i te reo. I mea mai tētahi, "*Hei aha tēnei ingoa ko te Lisa, kāore te Lisa e taka pai mai i taku arero Māori, nā reira, me whai ingoa Māori koe.*" I mea mai ia, "*Ka pēhea te ingoa, Rihi?*" Engari, kāo, kāore i pai tēnā ki a au, nā reira, ka mea mai ia, "*Okay, ko Pōtiki tō ingoa.*" Ko Te Manahau tētahi tauira hoki i reira i taua wā. Ko tētahi o āna mahi he bouncer i te Hillcrest Tavern. Ia te pō, ka haere mai ia, "*Pōtiki, e hoki atu ki te kāinga*", ā, ka kī atu au, "*Kāo, kei te pai tonu au*," engari he rite tonu tana kī mai ki a au "*Pōtiki, e hoki ki te kāinga.*" Kei te kuraina tahi ā māua ake tamāhine i te kura i tēnei wā. Ka kite au i a Te Manahau, ka kōrero tonu mai ia, "*Kia ora, Pōtiki.*" He ingoa mōkai, ā, ko Pōtiki te ingoa Māori tuatahi mōku.

Nā runga i tō pōtikitanga, tekau mā whitu noa ōu tau i tēnā wā, he aha koe i huri ai ki te ako i te reo Māori i tērā wā? Nā te mea, kātahi anō koe ka mutu te kura, nē?

I tīmata au ki te ako i te reo i te kura tuarua, i Massey High School. Ko whaea Awa Hudson tō mātou tino kuia, tō mātou tino kaiako hoki. Ko tā mātou nei rautaki kia kaua e whai mahi mō te rangi katoa, ka kī atu tētahi, "*Whaea, kōrero mai mō Te Tiriti*", kātahi ka tū ia mō te rua hāora ki te kōrero, ā, ka karo mahi mātou, hahahaha.

Koinā te painga ki au nei, o aua wā, i a au i te kura tuarua, i ngā akoranga reo Māori, nā te mea, i whakatōhia te aroha ki te reo i a mātou.

Āe. Nā Whaea Awa i akiaki mai i tēnei mea te tuakiri Māori ki roto i a au. Mai i taku whānautanga mai ka mea mai a Māmā, “*He Māori koe, nō Ahipara koe, nō Te Rarawa koe*”; ahakoa kore kau he reo Māori tā Māmā. E hoki nei taku mahara ki tētahi wā, i te kura tuarua; ko au te kaitātaki wahine o tā mātou kapa haka, ko Taiohi Tātaki te ingoa. Whakaarohia ake mō tētahi wahine, he tāroa, he kirimā, he makawe whero ōna, kei te rārangi tuatahi e ārahi ana i te kapa. Mēnā ka tū au, kei waenganui au. Ka tū mātou ki tētahi o ngā Polyfest engari he rerekē te ingoa o taua kaupapa i tērā wā. Ka heke mai i te atamira, ka haere mai tētahi kaiwhakapāoho nō tētahi reo irirangi me tana tono mō tētahi uiui. Nā, ko tana kōrero tuatahi i te reo Pākehā, “*Before we start, I just have to tell you all what I am looking at, and I am looking at this...*”; ā, ka mea atu i taku nei āhua, “*... She has got red hair, white as skin*”; and he said to me, “*So who are you?*”

Ko au i roto i tētahi roopū Hāmoa.

Woah, he tino taiohi tonu koe i taua wā. Auē, te weriweri hoki o tana mahi!

Tekau mā whā te pakeke, engari, nā taku harikoa me taku hīkaka i runga i te reo irirangi, kāore pea ia i rongo i taku pōuri. Ko tāku ki a ia, “*Ko Lisa Jane Smith tōku ingoa, ko Te Rarawa, ko Ngāpuhi ngā iwi, and I am a Jaffa, red on the outside and brown on the*

inside.” Pukukata rawa atu. I whakaaro atu au ki taua kōrero whakaiti mō te rīwai, he parauri te kiri, mā ki roto, nā reira ka whakaaro, ‘*he Jaffa kē au.*’

He aha te mea mā ā-waho, engari he parauri ā-roto? Ko au tēnā!

Ko tērā tiakarete he mā o runga, he parauri o raro. He... Top Deck koe! [ka kata tahi māua]

Kua whakamārama kē mai koe i te take i kōwhiringia te ingoa Pākehā, kua ko te ingoa Māori mōu, engari, i a koe e tupu ake ana, ahakoa te whakato i a ngā tamariki i tō ingoa Pākehā, i reka tonu koe ki tō ingoa Pākehā?

Yeah, he ingoa mōkai nā te whānau, ā, ko Lis tēnā. Kei te pai tonu au ki te rongo i tēnā mai i ētahi tāngata. Ka mea mai a māmā, “*Lis*”, ka mōhio au e harikoa ana ia. He āhua uaua mā ētahi o tōku whānau ki te whiriwhiri i te wā tika kia mea mai te ingoa, Lis. Mehemea ko ētahi atu tāngata e whakarongo mai ana ki a mātou ko taku whānau, ā, ka rongo i te ingoa, Lis, ko tāku inoi ki a rātou kia mea mai ko “*Hinekura*” kē ki a au.

Koinā tētahi o āu rautaki, mehemea he tangata e noho tata ana, kāore i te tino mōhio ki a koe, me whakamahi tō ingoa Māori, koinā tō tino hiahia?

Āe rā. Kāore taku whānau i tohe ki tēnā, engari, ka wareware i ētahi wā. Kua kite atu au i te tokomaha o ngā tāngata ka mau, ka whakamahi i te ingoa māmā ake, nā reira, ka pātaihia au, “*Ko wai tō ingoa?*”; kāore au e whakangāwari i taku ingoa, ka kī kē au, “*Ko Hinekura Lisa!*” Nā, ka mea mai ētahi, “*Ka taea e au te karanga i a koe ko Lisa?*” Engari, kāore au e paku whakaae, ka kī au, “*No, no, ko Hinekura au*”; ā, ko ētahi ka mea mai “*Oh, but, he uaua tēnā*”, ā, ko tāku, “*Oh well, kua e karanga mai, kua e kōrero mai!*”

Ināhea i tīmata ai tō hiahia kia whai ingoa Māori?

Me hoki atu ki te kura tuarua. I taua wā ka ako au i te kapa haka, kua tīmata taku hīkoi ki te reo Māori. I tīmata māua ko taku tino hoa, he Māori Niuean a ia, i tīmata māua ki Massey High School. I uru atu māua ki te Gifted and Talented class. I roto i te wiki tuatahi o te kura, i hoki atu māua ki ā māua ake māmā, tangi ai! Kāore i pai, kāore i hiahia te noho ki tērā o ngā karaehe, nā reira, ka hūnuku mai i taua karaehe teitei ki te whānau class.

Ahakoa, ehara i te mea ko te reo te whāinga o te whānau class i taua wā, ko te whakawhanaungatanga tonu tētahi hoe o tōna waka. Nā, kei taua karaehe ko ngā

tamariki hōhā katoa, engari he hoa tata tonu te nuinga, anō nei he whānau. Nā tēnā, ka kaha haere, ka tupu haere tōku tuakiri Māori. Ka kite atu, ka whakaaro atu au ki ngā ingoa o ōku hoa i taua wā, ā, ko te nuinga he ingoa Pākehā, ko Larry, Rob, Nick, aha rānei.

Ka whakaaro atu au ki taua wā, ā, ko te tohu Māori i taua wā ko te mau i tētahi taonga kōiwi (bone carving). Ka tino poho kererū atu mātou ki te mau i ēnei o ngā taonga, he tohu Māori tēnā taonga. Tē taea te mau ki roto i te kura; i ngā wā katoa ka tohutohu mai ngā kaiako, “*me tango wērā bone carvings!*”. I tētahi rā, ka tū mātou ko te karaehe ki te uru atu ki te whare hākinakina, ka pā mai tētahi ringa ki taku kakī, ko tētahi o ngā kaiako me te kutikuti! He wahine. Ko tāna, “*You are not allowed to wear those things*”. Ka taea te mau tētahi rīpeka, engari, kua ko ngā taonga. Ka tapahi i te taura o taku taonga, ka taka ki te papa, ka pākaru. Ka riri, ka tangi, ka tata patu tētahi o aku nei hoa, tētahi o ngā tama, ki te kaiako. He whawhai nui! I pukuriri rawa atu tōku māmā, ka hīkoi tahi atu ia ki te tumuaki.

...ka tohutohu mai ngā kaiako, “*me tango wērā bone carvings!*”. I tētahi rā, ka tū mātou ko te karaehe ki te uru atu ki te whare hākinakina, ka pā mai tētahi ringa ki taku kakī, ko tētahi o ngā kaiako me te kutikuti!

I a au e whakaaro atu ana ki taua wheako, i taua wā, ko taku taonga te tino tohu o tōku tuakiri. I whakaarohia e au tēnei kupu, ‘te tuakiri’, arā, kei tua-o-te-kiri. He aha tēnei ‘kei tua o te kiri’? Tekau mā whā pea taku pakeke i taua wā. I whakaaro au, nā wai rā, nā wai rā, ko te tā moko, te tuhi, ka pā mai ki tōku kiri kia puta mai tēnei mea ko te tuakiri, mā te moko kauae! Kia noho tonu tētahi tohu Māori ki tōku kirimā.

Mai i taua horopaki ka pupū ake, kāore au i paku whākī atu, engari ka pupū ake te whakaaro, ahakoa kei te ako au i tōku reo, ā, mōhio mārika au ko te reo he tino wāhanga o tōku tuakiri, engari he mea tē taea te kite atu. Ka tūtaki koe i tētahi tangata, kāore i te mōhio mēnā ka kōrero Māori, aha rānei, nā reira ka pupū ake te whakaaro, tērā pea he ingoa Māori mōku. Tē taea tonu te kite, heoi, ka tūtakina mai, “*Ko wai koe?*” “*Ko Hinekura au!*”

Ki ōu whakaaro, kua rerekē koe i tō tapanga ki te ingoa Māori?

Kāore e kore, nō te mea he wāhanga anō tēnei o taku tuakiri Māori. Ka tino poho kererū au ki te mea atu i tōku ingoa Māori, ko Hinekura. He wahine Māori kirimā ahau, ka mea atu au, “*Ko Hinekura tōku ingoa*”, ka titiro pēnei mai, ā, hāwhe te hēkona o te tangata e rangirua ana, oh, kei te hē taku whakarongo? Ko wai anō? “*Ko Hinekura*”. Tērā pea, koirā, kia whakarauora mai i ngā oro Māori, kia rongu atu i ngā tūpuna, i ngā oro Māori e rērere atu nā.

Tēnā pea me kōrero au mō te whakapapa o taku ingoa Māori ināianei. I a māua ko māmā e taraiwa atu ana ki Ahipara mō tētahi hui, pātata ki Moerewa, ka pātai atu au ki a māmā, “*I hiahia koe ki te tapa ingoa Māori ki au, i te wā i whānau mai au?*” Ko tāna, “*Āe.*” Ka tīmata ia ki te kōrero, engari ka hiahia tētahi o ngā kōtiro ki te wharepaku, nā reira, ka aukati tērā o ngā kōrero, and, kāore au i tino whakahoki atu ki taua kōrero.

Nā, e rua tau pea au i tētahi wānanga karanga, ko Te Raina Ferris te kaiako, nō Ngāti Kahungunu ia, ā, he tino hoa ki tōku māmā. Hei te wānanga tuatoru pea i kite atu au i a Whaea Te Raina rāua ko māmā e kōrero huna ana, kātahi ka huri mai ia, “*Lisa, me haere atu koutou ko ō hoa ki te waharoa o te marae, ka riro i a koe tō ingoa Māori.*” Ka tangi au, ā, ka hīkoi au me aku hoa ki te waharoa. Kotahi, e rua meneti noa iho pea te tawhiti atu o te waharoa o te marae, ā, auē! Te maha hoki o ngā whakaaro, o ngā āwangawanga i puta mai! I whakaaro au, ‘*Oh, tērā pea, kāore au e hiahia ki taua ingoa; tērā pea ehara i te ingoa pai; tērā pea he ingoa roroa rawa atu, kāore e tino tau mai ki au.*’

Ahakoa, he tino roa te wā ka hiahia au ki tētahi ingoa, he maha ngā āwangawanga i puta mai. I tae atu mātou ki te waharoa, ka huri au, ka kite au i a Māmā, i a Whaea Te Raina, me tētahi atu o ngā nannies, me kī, ko ētahi atu o te mana whenua o taua marae, kātahi ka karanga mai a Whaea, “*Haere mai rā, Hinekuranui e, ko tēnei rā te ingoa Māori kua tapaina atu ki a koe...*”. I wareware i a au te roanga ake o tōna karanga nō te mea i te tangi hotuhotu au.

I tae atu mātou ki te waharoa, ka huri au, ka kite au i a Māmā, i a Whaea Te Raina, me tētahi atu o ngā nannies, me kī, ko ētahi atu o te mana whenua o taua marae, kātahi ka karanga mai a Whaea...

Whai muri i tēnā, nā Whaea Te Raina i whakahaere tētahi horopaki ōkawa. He maha ngā take ka tangi au. Tuatahi, ko taku ohorere! E mōhio pai ana koe ki au, he wahine whakarite, he wahine mōhio pū au me aha, me aha, ā, ka āta wānanga au i mua i te mahi. Nā reira, ka tangi au nā runga i te ohorere pai o taua mahi. Ko te take tuarua, i a au e rangatahi ana, tae mai ana ki tēnei o ngā wā, e rua ngā ingoa Māori e huri rauna ana i aku nei whakaaro: ko Hineawa tētahi, nō te mea e tino ngākaunui ana au ki te wai Māori; nā, ko Hinekura tētahi atu, engari kāore au i paku whāki atu ki tētahi.

Whai muri mai i ngā mahi ōkawa, i te kapu tī mātou, ka pātai atu au ki a whaea Te Raina, “Nō hea tēnei ingoa a Hinekura?” Ko tāna, “Kua kōrero tahi māua ko tō māmā, he aha tētahi ingoa māu. Nā māua i whiriwhiri tēnei ingoa ko Hinekura, nā te mea, he pēpi kura rawa koe i tō whānautanga mai,” arā, he whero au, ā, he taonga hoki au ki taku māmā. I te wā i whānau mai au, ko tētahi kōrero nā māmā, ka titiro ia ki tana pēpi, nui rawa, kura rawa, me tana whakaaro, ‘This is my secret weapon’. Nā reira, he tino kura au ki a ia. He tino kura hoki taku ingoa Māori ki a au.

Ki ōu nā whakaaro, me whai ingoa Māori ngā tāngata Māori katoa?

Āe, nō te mea he whakapapa tō te ingoa Māori. Ehara i te mea ko te whakapapa ā-tangata noa, engari, he whakapapa ā-whakaaro pea, he whakapapa ā-hītori. Pērā ki te whakarauoratanga o te reo Māori, me whakarauora hoki ngā ingoa Māori; kia rongo ai, kia kōrero ai, kia kite ai i te reo Māori, i ngā ingoa Māori, i ngā toi Māori, i ngā mea Māori katoa i tēnei ao. Kia patu hoki i te kaikiri ā ētahi, kia kaua te iwi Māori e āwangawanga, e āmaimai ki te tapa ingoa Māori ki ā tātou tamariki, ki te whai rānei i tētahi ingoa Māori mō rātou anō.

Ko tētahi atu whakaaro, kua kōrero atu au ki ētahi e hiahia ana ki te whai ingoa Māori, engari kore kau tētahi whanaunga, hoa rānei e taea ana te āwhina i a rātou. Ko tāku ki tētahi tāne, “E tapa i a koe anō”, ā, i mea mai ia, “Oh, but you know, pērā ki te pounamu, tē taea te hoko i tō ake pounamu.” Heoi, ki tōku nei whakaaro, ‘kāore! kua huri te ao!’ Mehemea ka puta mai tētahi ingoa ātaahua, tētahi ingoa tūpuna, mai i tō whānau, tō whakapapa, he pai rawa tēnā. Engari, ki te kore, me pēhea koe e hīkoi tonu i tēnei o ngā huarahi? Koirā tāku ki a ngāi tātou: nō mātou te reo, nō mātou ngā ingoa Māori! Ko te colonisation tērā i tāhae ai tō tātou reo, i tāhae ai ngā ingoa Māori.

...kua kōrero atu au ki ētahi e hiahia ana ki te whai ingoa Māori, engari kore kau tētahi whanaunga, hoa rānei e taea ana te āwhina i a rātou. Ko tāku ki tētahi tāne,
“E tapa i a koe anō...”

Ko mātou ko tōku māmā, ko tōku tamāhine.

Ko Te Taka Keegan Tōku Ingoa

Tēnā koe, e te pou. Kia mōhio ai ngā kaipānui, nō hea koutou ko tō whānau? Ko wai hoki koutou?

I tupu au i Taranaki, i whānau au i reira, i te hōhipera o Rongonui i Whakaahurangi. I haere au ki te kura tuatahi o Midhirst, ā, i taku pāpā tētehi pāmu kau. He Pākehā taku pāpā, i whānau ia, i tupu ake ia i Midhirst. Ehara pea i te mea nō Taranaki ia, engari koirā te whenua i tupu ake ai ia. I a ia, i te āhua tekau mā iwa pea tana pakeke, ka wehe ia i te pāmu o ōna mātua i Midhirst, ā, ka haere mai ki Waikato. Ko tāna, he mahi pāmu, arā, ko te whakatētē kau. Nā, i a ia i koneki, ka tūtaki ia ki taku māmā.

He Pākehā te pāpā o tōku māmā, ko Eric Papesch tana ingoa. E ai ki ngā kōrero ka kōrero Māori ia, heoi kāore tērā āhuatanga i kitea e au i a au e tipu ana.

He Māori te māmā o tōku māmā.

Ko tētehi o ōna taha, nō Waikato tonu, ko tētehi nō Ngāti Porou, nō Ngāti Whakaue hoki. Ko tō mātou taha Māori, ka heke mai i a ia, i a Nanny Papesch.

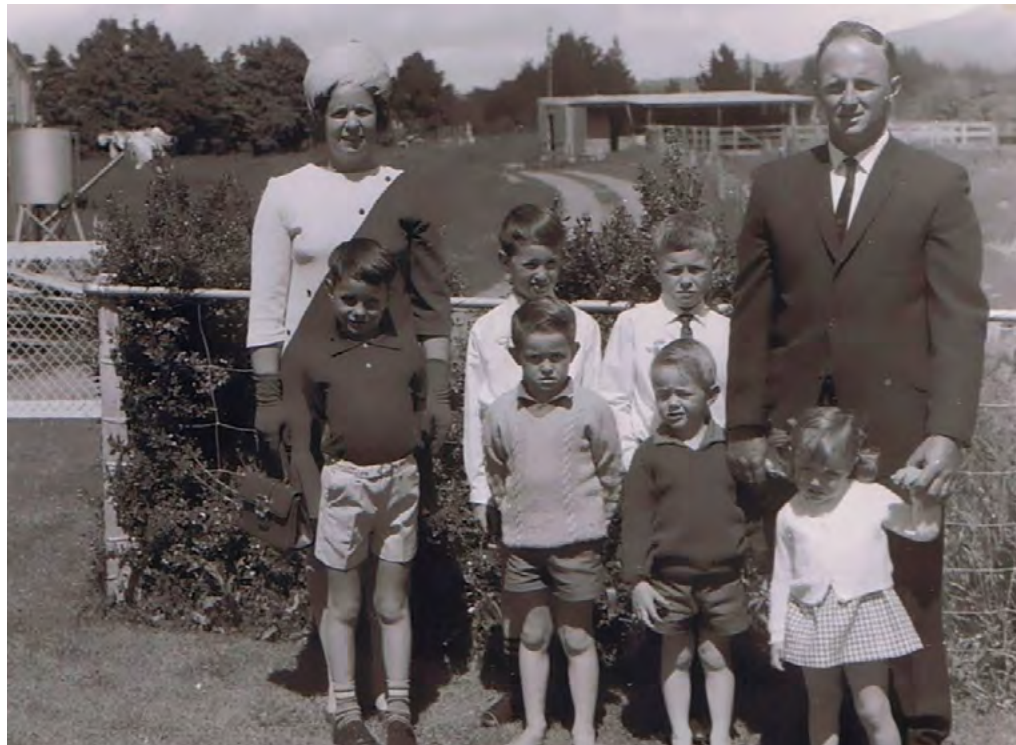
Ko taku pāpā, ko tōna ingoa ko Bernard William Keegan.

Ko tōku māmā ko Pamela Aroha Keegan.

I te wā tuatahi ka kōrero taku pāpā ki taku māmā, kāore taku pāpā i te mōhio he Māori taku māmā. I tūtaki tuatahi rāua ki tētehi kanikani, kātahi ka aro atu taku pāpā ki a ia. Nō muri mai, ka rongo he Māori a ia, heoi ka whai tonu atu taku pāpā i a ia. Tekau mā iwa te pakeke o taku māmā, ka mārena rāua, ā, ka wehe atu ki Taranaki noho ai, whakatupu tamariki ai. Nō reira, i roto i te whānau ake, ko au te nama tuawhā. I tupu ake mātou katoa i runga i te pāmu, ki Midhirst.

Ko koe te tuawhā? Tokohia ngā tamariki i roto i tō whānau?

Mō te wā roa, e ai ki tōku mōhio, tokoono ngā tamariki. Tokorima ngā tāne, kātahi ka puta mai he kōtiro. I a mātou e tupu ake ana ka whakaaro, koirā mātou, engari ia, nō muri mai ka rongo, he kōtiro anō. I te wā ka tūtaki tāku pāpā me tāku māmā, i te hapū kē tāku

Ko mātou tēnei ki tō mātou pāmu. Ko au te tama tuarua ki te rārangi o mua e pupuru ana i ōku ringa ki muri i taku tuarā

māmā, he hapū ohorere nei. Ka whānau mai, ka whāngai atu. Nō te hia tau i muri mai ka whakapā mai te mātāmua ake ki tō mātou whānau. Ka āhua whā tekau tau pea taku pakeke, ka rongo ohorere au he tuahine anō tōku. Ka whērā ētehi āhuatanga i aua wā.

I mea mai koe he kaipāmu tō pāpā, he aha te mahi a tō māmā i tērā wā?

I a mātou e tupu ake ana, ko tāna mahi noa iho he whakatupu tamariki, he tiaki i a mātou. Heoi, ka tīmata mātou katoa ki te haere ki te kura, kātahi ka huri taku māmā ki te whai mahi hei hēkeretari. I te tuatahi ki te Tanneries i Stratford, i te tuarua mō tētehi rōia. He hamanga noa iho tana mahi hei whai pūtea anō mō mātou, i te mea tokoono mātou ko ngā tamariki. Ka whiwhi tētehi o ōku tuākana i tētehi poraka, i tētehi pōtae, taro ake te wā ka riro mai taua kākahu i a au. I pērā te āhua, i te mea, kāore he nui ngā pūtea.

I kōrero Māori ō mātua ki a koe?

Kāore i paku kōrero Māori. Kāore taku māmā i te mōhio, kāore taku pāpā i te mōhio, kāore kau he reo Māori. Ko tā tāku māmā, ka tatari mai ki ngā hararei kura, ka whakahokia mātou ki koneki, ki Waikato nei, ki te taha o ōna mātua, ki te taha rānei o ōna teina tuākana. Ia te hararei, ia te hararei, ki te kore mātou e haere atu ki Waikato, ka haere mai rātou, ētehi o ōku whānau Māori, ki tō mātou pāmu ki Taranaki. I aua hararei, i kite atu au i te rerekē o te tupu i te ao Māori, i te tupu i te ao Pākehā.

I a koe i Waikato mō ngā hararei, i rangona e koe te reo i ēnā wā?

Āe, i rangona e au te reo. Kāore i kaha kōrerotia, i taua wā, kāore a Aunty Bernadette (Te Rita Papesch), a Aunty Bossy (Haupai Puke) i kaha kōrero Māori mai. He rerekē rawa ināiane; ināiane e kaha ana rāua ki te kōrero i tō tātou reo rangatira. I taua wā ko ngā wā ka rangona te reo Māori, ko ngā wā ka tae atu mātou ki ngā marae mō ngā tangihanga.

I kaha tautoko atu a Nana me Grandad ki tērā marae, ko Hui te Rangiora. Ko rāua ētehi o te hunga i whakatūria ai te marae rā. I te nuinga o te wā ka haere mai mātou ki te marae, ko tērā te marae, ko Hui te Rangiora. He maha aku maumahara ki a mātou e noho ana ki raro i te mahau, e whakarongo ana ki ngā tāngata e kōrero Māori ana, me tō mātou kore paku mōhio he aha tā rātou i kōrero ai. Mai i taua wā, ehara i te mea he wawata nōku kia ako noa i te reo, engari, he wawata kē kia whakahokia mai te reo ki a au. Mai i taua wā, i mōhio au, nōku te reo Māori.

...ehara i te mea he wawata nōku kia ako noa i te reo, engari, he wawata kē kia whakahokia mai te reo ki a au...

Ki ō whakaaro, he aha koe i tapa ai ki te ingoa Pākehā hei ingoa tuatahi, kaua ki te ingoa Māori?

E rua ngā take, ki a au nei: tuatahi, i tapaina au ki te ingoa Pākehā i runga i te hiahia noa o taku māmā, i runga i te noho tahi o taku māmā rāua ko taku pāpā, ā, nā te whakaaro noa o taku māmā, he pai tērā ingoa. Tuarua, i te mea, i te noho mātou ki ngā pāmu kaki

whero me kī, o Taranaki, he reo Pākehā anake te reo i kōrerotia ki reira, nā reira, i te hiahia pea taku māmā kia pai tā mātou noho i waenganui i ngā whānau Pākehā o reira.

Āe, tokomaha ngā whānau i pēnā. Kia haumaruru te tamaiti nē? Heoi, kei te kaupapa o tēnei rangahau he oranga pea mō aua tamariki ka tapaina ki ngā ingoa Pākehā.

Ka aroha ki ērā tamariki. Heoi anō, ko te mea pai hei tōna wā, ka taea e te tamaiti te tīni. I te mea, i pērā ō tātou tūpuna, he ngāwari noa ki a rātou ki te mau kia tahi, rua, toru, whā pea ngā ingoa. Kua kite atu i tērā āhuatanga o te tīni ingoa i runga anō i te

Ko Gregory James (Smokey) Papesch

pakeketanga, i ngā tūāoma rerekē o te tangata, ko wērā tūmomo mea. Kei te kitea tonutia i ōku nei mātua, kāore au i te whakapono ka kitea tonutia i ēnei rā. E whakapono ana au, nā te Pākehā, nā te ture o te Pākehā, nā te tohu whānautanga, nā te raihana hautū, nā te uruwhenua, nā te whakaaro o te Pākehā, kia kotahi anake te ingoa o te tangata mō ake tonu atu. I te mea, kei te noho mātou i te ao Pākehā, me whai atu i ngā ture Pākehā. Ki a au nei, kāore tērā i te pai. He rerekē te tangata i a ia e tamaiti ana, he rerekē te tangata i a ia e rangatahi ana, ka huri hei matua, ka rerekē anō, ka huri hei koroua ka rerekē anō.

I a koe e tupu ake ana, i ngākau reka koe ki ō ingoa Pākehā?

Ehara i te mea ka ngākau reka, ehara i te mea ka ngākau kino, he ingoa noa. Ko Adrian au ki aku hoa Pākehā, ā, ki aku whanaunga ko Adge. I kaha rātou ki te karanga i a au ko Adge. Ka mea atu a Parn (Pania Marino Huata) ki āna tamariki, ko Uncle Adge tērā. Tērā pea i runga i te mea he māmā ake te whakahua. Ko tā Auntie Teresa, me ētehi atu, ko Adri. He pai katoa ēnei karanga ki a au, i te mea he karanga i runga i te aroha.

Me kōrero e au mō taku ingoa tuarua, mō 'Gregory' ināianei. I tō mātou whānau tētehi uncle, he tungāne ki taku māmā. He tino hātakēhi, he aroha nui tōna ki ngā tamariki. Ko tērā motorcycle gang, the Outcasts, ko ia te kaiwhakahaere o tērā rōpū. Ko ia tētehi o ngā tangata 'ao-rua'. I tō kitenga atu he tino weriweri tōna āhua, engari ki te mōhio atu ki a ia he tangata tino aroha kē a ia. Ki a mātou, āna irāmutu, he aroha nui rawa mōna, kāore he uncle i tua atu! Ko Uncle Jimmy tōna ingoa, i mate moata ia, e rua tekau mā toru noa iho ōna tau ka mate atu. I te mahi ia ki tētehi wāhi hanga whare, ā, ka taka tētehi taputapu, ka pā atu ki tana ūpoko. E rua wiki, e whā wiki pea i muri mai, kātahi ka mate ia. He ohorere tōna mate, heoi anō, he tino uncle ia ki a mātou, koirā tō mātou tino uncle.

I ngā wā ka haere mai ia ki tō mātou pāmu, ka haere mai ia mā runga i tōna motopaika. He Triumph Trident te motopaika rā. Ka eke mātou mā runga i tōna Triumph, i muri i a ia, ā, nā te haruru nui ka haramai ērā atu tamariki o ngā pāmu kia kite ko wai kei runga i te motopaika. Poho kererū katoa mātou i taua wā. Koirā te momo o tērā uncle.

Ka pēnei te āhua o te tapa nei, ka whānau mai a Pete (ko taku tuakana), ka ringi atu a Uncle Jimmy ki taku māmā me te kī atu, "*Tapaina tēnei tamaiti mōku.*" Ka kī atu taku māmā, "*Aroha mai kua tūreiti, ko Peter Julian kē tōna ingoa.*" Ka whakahoki atu taku uncle ki a ia, "*Ka whānau mai tētehi atu, hoatu koa tōku ingoa ki tērā pēpi*", ā, ka whakaae a Māmā. Ko tana ingoa tūturu ko Gregory James Papesch, heoi anō, i a ia e tupu ana ko Jimmy Boy tōna ingoa karanga. Engari, ki te nuinga o ngā tāngata kei waho i tō mātou whānau, ki roto rānei i tana Outcast gang, ko Smokey kē tōna ingoa.

E maumahara ana au ki tētehi wā i haere mai a Uncle Jimmy, ā, i huhū ngā tamariki ki tōna taha, kātahi ka mea atu ia, "*Kei ahau tētehi trick mō koutou.*" Ka tiki ia i tana hikareti, ka hī te auahi i roto i a ia, ka puritia tōna waha me tōna ihu, ā, ka puta te auahi i ōna taringa. I kite mātou katoa i te auahi e puta mai ana i ana taringa! Nō reira, ka noho whakahīhi au ki tōna ingoa, i runga anō i taku aroha nui mōna.

I kōrero mai koe mō te timatanga o tō hiangongo ki te reo, heoi, i timata hoki i tērā wā tō hiahia ki tētahi ingoa Māori? Ināhea i timata ai tērā hiahia ōu?

Ehara nōku te hiahia kia whai ingoa Māori. I ahau e tupu ake ana ko taku tino hiahia ko te pounamu. Ka rua tekau mā tahi taku tau, ka riro mai taku pounamu. Koirā taku tohu ki te ao, he Māori ahau, nā te mea ka taea e au te tiki i taku pounamu, ā, ka whakamau ki waho i taku tihāte. Inā hiahia ahau ki te whakaatu i tōku tuakiri ki te ao, ka heia taku pounamu ki taku kakī. Kāore e taea mā te kiri, kāore e taea mā te reo, nō reira, ka riro mā te pounamu. Ka tino roa au e tatari ana mō taku huritau e rua tekau mā tahi; ka tae mai te rā o taku huritau e rua tekau mā tahi ka harikoa katoatia. E maumahara pū ana ahau ki te wā i homai, na wai i homai, ko wai i reira. I herengia ki taku kakī, ā, i reira katoa ngā aunties, and I was like, *‘Okay, now everybody can see I am a Māori!’*

Ka whiwhi i a au taku pounamu, kātahi ka āhua ea, ka āhua pai au. Ki te hiahia au ki te whakaatu atu i taku Māoritanga, ka waiho te pounamu ki waho i taku poraka. I aua wā i mau ki waho tihate i ngā wā katoa, kia kite ai i ngā tāngata katoa. I pai tērā ki a au, i ea tērā take i roto i a au. Ko te take i tapaina ahau ki te ingoa Māori, ko taku kuhu ki roto i te akoranga o Te Tohu Paetahi.

Āhua toru tekau ōku tau, kātahi ka wātea au ki te whakarere atu i te mahi Pākehā me te hoki mai ki te whare wānanga, te hoki tūturu mai hei ako i te reo rangatira i roto i Te Tohu Paetahi. Ko au tērā i roto i te tau tuatahi o Te Tohu Paetahi. Āhua rua, toru marama pea mātou e mahi ana i tērā kaupapa o Te Tohu Paetahi, ā, i te noho mātou katoa i Te Āhurutanga. Ko Te Wharehuia te kaiako i taua wā, ā, kāore i taea te kōrero Pākehā i tana akomanga. Engari, ko ētehi o mātou, pērā i a au, he ingoa Pākehā, nō reira, ka mea mai a Wharehuia, kāore he tino pai tērā ki tana arero. Nō reira, ka kī ia, *“Ko ngā tāngata kāore i a koutou he ingoa Māori, māku anō tētehi e rapu.”*

Ka huri a Te Wharehuia ki ahau, me tana mōhio ki taku whakapapa, nā te mea i te tino mōhio ia ki ōku whaea, a Te Rita, a Haupai, me tana mōhio, ko taku māmā, he tuakana ki a rāua. Kāore ia i tino pātai mō taku whakapapa, i pātai kē mai ia mō taku ingoa tuatahi. *“He aha te take ka whiwhi i a koe te ingoa, Adrian?”* Ka kī atu au he hiahia pōrangī noa o taku māmā. Kātahi ka pātai mai, *“Pēhea tō ingoa tuarua?”* I whakamārama atu au ki a Te

Wharehuia e pā ana ki taku uncle. Kātahi ka pēnei a Wharehuia, *“Hmmmm, Gregory... ko Gregory nō te Gregorian. E rua ngā mea rongonui: ko te Gregorian chants; ko te Gregorian calendar. Ko te ingoa mō te calendar ko te maramataka, arā, marama-taka. Kua taka tērā ingoa [a Gregory] ki runga i a koe, atu i tō tuakana. Kāore tērā ingoa i tau atu ki runga i tō tuakana, i taka kē mai ki runga i a koe. Nō reira, ko Te Taka koe.”*

Tau kē! I ngākau reka koe ki tērā?

Āe, tino reka. I runga hoki i taku aroha ki taku uncle. He mihi tērā ingoa ki taku Uncle Jimmy, nō reira, i reka katoa tērā ki a au. Mai i taua wā, kāore i taua rā, kāore i taua hāora, engari mai i taua miniti, ko Te Taka ahau. Ka timata au ki te tuhi, ko Te Taka Keegan i roto i āku pukapuka, ka tukuna atu e au aku assignments me te ingoa, ko Te Taka Keegan, ka tere huri au i taku waitohu, ka whiua atu te A. Keegan, ka huri ki te waituhi i ‘Te Taka’ noa. I runga i te reka o te whakaaro me te mana o Te Wharehuia, me te kaupapa reo o roto, ko Te Taka ahau ināiane!

I pēhea tēnā ki tō whānau? I kōrero tō māmā, tō pāpā rānei ki a koe e pā ana ki tō ingoa hou?

Kāore i aha ki a rāua i taua wā, i te mea, kei Taranaki rāua, ā, kei konei (Waikato) au. Heoi, ka tae atu ki te wā, ka hiahia nōku kia tukuna taku masters, ka raru. I kī atu ahau ki te whare wānanga, *“Kei te pīrangī au kia tuhi ko Te Taka Keegan ki runga i taku Masters; me aha e au?”* I mea mai rātou, *“Well, you have got to have your name changed by Deed Poll.”* Kātahi ka whakaaro au, hei aha, kāore he aha ki a au, kei te mōhio tonu ngā tāngata ko Te Taka au. Engari tonu, i waea atu au ki taku māmā mō te kaupapa nā. I mea atu au ki a ia, *“Mum, I want to add something to my name, I don’t want to lose Adrian, I want to keep it in there, I just want to put a Te Taka on the front of it. So, it will still be Adrian, and you can still call me Adrian, but I will be Te Taka Adrian Gregory Keegan.”* Kātahi ka mea mai ia, *“Oh yeah, that’s alright”*, i runga pea i tōna whakaaro, *‘oh, it is still the same, it is not really all that much different’*. Kātahi ka tōtika taku haere ki te tari Panoni Ingoa.

I rerekē koe i tō ingoa Māori, i rerekē rānei te ao ki a koe?

Kua kite au, ka rerekē te aronga mai o ngā tāngata, nā taua ingoa noa iho. Nā tērā kitenga ōku, i te wā i whakaaro māua kia tapaina ā māua tamariki, i whakatau māua ko taku hoa rangatira kia tapaina ki ngā ingoa Māori. I te hiahia māua kia mōhio te ao he Māori ā māua tamariki. I te mōhio au ka raru te nuinga o ngā tāngata ki te whakahua tika i ō rātou ingoa, engari, i te mōhio hoki au, he nui ake ngā hua ka riro mai ki ngā tamariki nā tērā ingoa Māori, i ngā hua ka riro mai mehemea he ingoa Pākehā.

I te mōhio au ka raru te nuinga o ngā tāngata ki te whakahua tika i ō rātou ingoa, engari, i te mōhio hoki au, he nui ake ngā hua ka riro mai ki ngā tamariki...

Ki ō whakaaro, he āhuatanga uaua tō te kawē ingoa Māori?

Ko ētehi āhuatanga uaua o te kawē i te ingoa Māori, ko te mana kei runga i tērā ingoa. I te mea ko tōku ingoa he mea hanga noa, kāore tērā uauatanga ka riro mai i a au. Tuatahi ko te taumaha o te ingoa, tuarua ko te whakahua, te tuhi tika rānei. He maha ngā wā ka tuhi mai te tangata, kāore ko Te Taka, engari ko Te Kaka.

I rongō au i tētahi RNZ wahine e kī ana ko Te Kaka Keegan, kātahi ka tata rāoa au. Te Kaka? Auē! Ki ōu nā whakaaro, me whai ingoa Māori ngā tāngata Māori katoa? He aha ai? He aha e kore ai rānei?

He pātai nui, kua roa au e whakaaro ana mō tēnā. Ki a au nei, me whai reo Māori ngā tamariki Māori hei tuakiri mō rātou, ā, he ōrite ōku whakaaro mō tēnā ki ōku whakaaro mō ngā ingoa Māori. Koirā ngā mea kua kite atu au i roto i ngā tau toru tekau tata nei. Kua whai tuakiri ahau nā te ingoa o Te Taka. E whakapono ana au me whai reo Māori ngā tamariki katoa; e whakapono hoki ana au me reo Māori ngā ingoa tuatahi o ngā tamariki Māori katoa. Ki a au nei, he mea pai hei whakapakari i te wairua, i te waiora ake o te tangata; kia mōhio ai ngā tāngata katoa, he Māori taua tangata.

Ki a au nei, me whai reo Māori ngā tamariki Māori hei tuakiri mō rātou, ā, he ōrite ōku whakaaro mō tēnā ki ōku whakaaro mō ngā ingoa Māori.

Ngā Tohutoro

Archibald, J., Lee-Morgan, J., & De Santolo, J. (Eds.). (2019). *Decolonizing research: Indigenous storywork as methodology*. Bloomsbury Academic.

Gabel, K. (2013). *Poipoia te tamaiti ki te ūkaipō* [Doctoral Thesis, University of Waikato]. University of Waikato Research Commons. <https://researchcommons.waikato.ac.nz/server/api/core/bitstreams/9ff1d564-2468-4a9e-8ed3-26bafd8674e8/content>

Jones, P.T. H. (2013). *He tuhi mārei-kura: Ngā kōrero a te Māori mō te hanganga mai o te ao nō ngā whare wānanga o Tainui*. Aka & Associates.

Kahukiwa, R., Grace, P., & Jacob, H. (2018). *Wāhine toa. Omniscent Māori women*. Te Tākupu, Te Wānanga o Raukawa.

Lee, J. (2009). Decolonising Māori narratives: Pūrākau as a method. *MAI Review*, 2(Article 3). <https://www.journal.mai.ac.nz/index.php/maireview/article/772>

Pihama, L., Simmonds, N., & Waitoki, W. (2019). *Te Taonga o taku ngākau. Ancestral knowledge and the wellbeing of tamariki Māori*. Te Kotahi Research Institute. <https://kaupapamaori.com/wp-content/uploads/2019/10/te-taonga-o-taku-ngakau-final-report.pdf>

Pihama, L., Southey, K., & Tiakiwai, S. (Eds.). (2015). *Kaupapa rangahau: A reader. A collection of readings from the Kaupapa Māori research workshop series*. Te Kotahi Research Institute, Te Whare Wānanga o Waikato.

Seed-Pihama, J. (2017). *Ko wai tō ingoa? The transformative potential of Māori names* [Doctoral thesis, University of Waikato]. University of Waikato Research Commons. <https://researchcommons.waikato.ac.nz/server/api/core/bitstreams/dce4d5de-4675-48f0-8c83-6994b32fac98/content>

Seed-Pihama, J. (2019a). *Kapohia ngā taonga a kui mā: Liberty from the theft of matrilineal names*. In *Mana wahine reader: A collection of writings 1999-2019: Volume II*. Te Kotahi Research Institute. <https://kaupapamaori.com/wp-content/uploads/2020/01/mana-wahine-volume-2-1.pdf>

Seed-Pihama, J. (2019b). Naming our names and telling our stories. In J. Archibald, J. Lee-Morgan, & J. De-Santolo (Eds.), *Decolonizing Research Indigenous Storywork as Methodology*. Bloomsbury Publishing.

Simmonds, N. (2014). *Tū te turuturu nō Hine-te-iwaiwa: Mana wahine geographies of birth in Aotearoa New Zealand* [Doctoral Thesis, University of Waikato]. University of Waikato Research Commons.

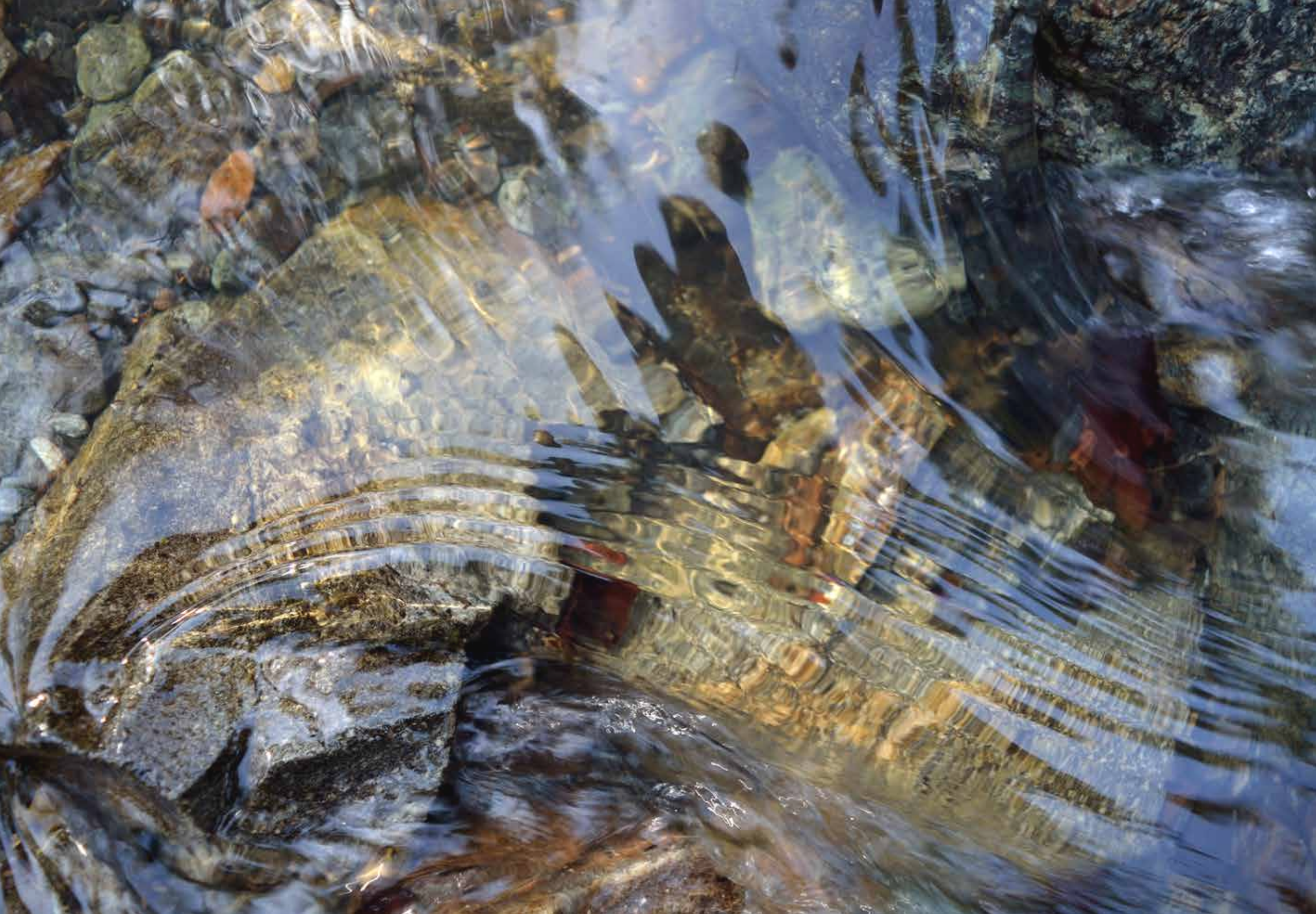
<https://researchcommons.waikato.ac.nz/server/api/core/bitstreams/46582a4d-c4c7-4c12-af6b-fd98daafc7df/content>

Smith, G. H. (2003, December). Kaupapa Maori theory: Theorizing Indigenous transformation of education & schooling. *Kaupapa Māori Symposium*. NZARE/ AARE Joint Conference, Auckland. <https://www.aare.edu.au/data/publications/2003/pih03342.pdf>

Smith, L. T. (2021). *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. Zed Books.

Smith, T. (2019). *He ara uru ora: Traditional Māori understandings of trauma and well-being*. Te Atawhai o te Ao. <https://teatawhai.maori.nz/wp-content/uploads/2020/04/He-Ara-Uru-Ora-1.pdf>

Waititi, K. (2023). *Toi tuku iho: An exploration of oranga and mana motuhake through toi* [Doctoral Thesis, University of Waikato]. University of Waikato Research Commons. <https://researchcommons.waikato.ac.nz/server/api/core/bitstreams/642e9e60-020f-45d9-b8a0-f2e96cb846bc/content>

Ko taku ingoa, he pou
E mou ai te ngākau Māori
ki roto i a au e
Ka takitūtū ngā poupou
Ka tū te reo
Ka tū te ingoa
Ko wai tō ingoa
Ko Māori tō ingoa
Ko wai ka tū
Ko au nei e

He rau aroha tēnei puka ki tō tātou reo me ōna ingoa. Ka whakatūwhera ake te kairangahau i te whare kōrero o te puka nei ki tana kōrero ingoa, arā, ko āna kupu ake mō tana whakawhitinga mai i te ingoa o Joeliee ki tōna ingoa o nāianeī, ko Hotukura Wharehoka. Nā, whai muri ake i a ia, ko ngā poupou kōrero tokoono o te puka nei, ko Ruakere, ko Te Rita, ko Atakohu, ko Hinekura, ko Hineitimoana, rātou ko Te Taka. Ko tā rātou mahi he whakapuaki i te horopaki i whānau mai ai rātou, te āhua o ō rātou ohinga, ngā piki me ngā heke o te whāinga roatanga o te ako i te reo Māori, otirā, te take i whai ingoa Māori ai rātou katoa.

Mēnā, kāore anō koe kia whai ingoa Māori, pānuitia mai, e hoa mā!

Hotukura Wharehoka